

AAN DE RAND VAN DE ACTIEVE WELVAARTSSTAAT. EEN SOCIO-BIOGRAFISCH ONDERZOEK NAAR JONGEREN EN OCMW-HULPVERLENING (1)

DOOR KOEN HERMANS (2), ANJA DECLERCQ (3), TINE SEYNAEVE (4)
en FRANS LAMMERTYN (5)

Dit artikel brengt verslag uit over het onderzoek dat focust op de belangrijkste twee ontwikkelingen gedurende de jaren negentig in de Belgische bijstand: de markante verjonging en de toegenomen beleidsaandacht voor het activeren van bestaansminimumgerechtigden. Ten eerste tracht het op biografische wijze de oorzaken van de bijstandsafhankelijkheid van deze jongeren in kaart te brengen. Ten tweede evalueert het activeringsmaatregelen zoals het geïndividualiseerd project voor sociale integratie en de sociale tewerkstelling, maar ook de ruimere OCMW-hulpverlening op basis van de ervaringen van de jonge bestaansminimumgerechtigden zelf. Om beide onderzoeksvragen te beantwoorden werden kwalitatieve diepte-interviews met 51 jonge bestaansminimumgerechtigden afgenomen in de periode januari 2002 tot augustus 2002. Op die manier kan dit onderzoek bijdragen tot de formulering van aanbevelingen voor de uitvoering van de leefloonwet door de OCMW's.

Deze bijdrage bestaat uit vijf delen. In eerste instantie worden de evoluties binnen de bijstandspopulatie gedurende de jaren negentig onder de loep genomen. Het tweede deel formuleert de twee onderzoeksvragen van deze bijdrage. Vervolgens

(1) Dit onderzoek werd uitgevoerd binnen het kader van het 'Meerjarig onderzoeksprogramma over actuele problemen m.b.t. de sociale cohesie' van de Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid, T. Seynaeve, K. Hermans, A. Declercq, en F. Lammertyn, 2004, Aan de rand van de actieve welvaartsstaat. Een socio-biografisch onderzoek naar jongeren en OCMW-hulpverlening, Gent, Academia Press.

(2) Koen Hermans is assistent aan het departement Sociologie, K.U. Leuven (afdeling Sociologie van Sociaal Beleid).

(3) Anja Declercq is projectleider bij LUCAS, K.U. Leuven en gastdocent aan de Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Universiteit Gent. Voordien was zij doctor-assistent aan het departement Sociologie, K.U. Leuven.

(4) Tine Seynaeve werkt momenteel als adjunct van de directie van het Departement Sociale Zaken van het OCMW van Gent. Voordien was zij wetenschappelijk medewerker aan het departement Sociologie, K.U. Leuven (afdeling Sociologie van Sociaal Beleid).

(5) Frans Lammertyn is gewoon hoogleraar aan het departement Sociologie, K.U. Leuven (afdeling Sociologie van Sociaal Beleid), directeur van LUCAS, K.U. Leuven en coördinator Onderwijsbeleid aan diezelfde universiteit.

wordt de wijze van dataverzameling en -analyse besproken. Het vierde gedeelte bespreekt de resultaten van de biografisering van de oorzaken van de bijstandsafhankelijkheid bij bestaansminimumgerechtigden jonger dan 25 jaar. Het vijfde deel evalueert de ervaringen van de jonge bestaansminimumgerechtigden met de OCMW-hulpverlening in het algemeen en met de activeringsmaatregelen in het bijzonder. In het laatste gedeelte formuleert deze bijdrage aanbevelingen voor de uitvoering van het Recht op Maatschappelijke Integratie.

1. DE BIJSTANDSPOPULATIE IN BELGIE

Het bestaansminimum vormde in de periode tussen 1974 en 2002 het laatste vangnet van de Belgische sociale zekerheid. Twee ontwikkelingen binnen de bijstandspopulatie kenmerken de jaren negentig: een gestage toename en een markante verjonging van het aantal bestaansminimumgerechtigden. Het aantal groeide tussen 1990 en 2000 aan van 49.479 tot 81.905 bestaansminimumgerechtigden. Het aandeel van de groep jonger dan 25 jaar binnen de totale bestaansminimumpopulatie groeide aan tot 27% in 1998 en bedroeg 25% in 2001, tegenover 12% in 1990. Bovendien is in de jongste leeftijdscategorie de bijstandsafhankelijkheid (berekend als het aantal bestaansminimumtrekkers op het totaal aantal personen per leeftijdscategorie) het hoogst: 2,2% onder 18-20-jarigen en 1,6% onder 21-24-jarigen. In de oudere leeftijdscategorieën van 45 tot 64 jaar is dit slechts 1% (Vranken e.a., 1999).

Bij het bestuderen van deze jongeren in de bijstand is het belangrijk om te achterhalen waarom zij geen beroep kunnen doen op de werkloosheidsverzekering. Ten eerste is er de relatief strenge referte-eis van de werkloosheidsuitkering. Men komt pas in aanmerking voor de werkloosheidsuitkering wanneer men minstens 312 dagen gewerkt heeft in een periode van achttien maanden voorafgaand aan de werkloosheid. België is derhalve binnen Europa één van de strengste landen wat betreft de initiële toegang tot de werkloosheidsverzekering. Anderzijds is België het enige Europese land dat aan schoolverlaters, enkel en alleen op basis van hun studies, een wachtuitkering voorziet. Hiertegenover staat een relatief lange wachttijd vooraleer men gerechtigd is. De bedragen ervan variëren in functie van de leeftijd en de gezinstoestand van de gerechtigde. Voor jongeren beneden de 21 jaar is het bedrag van deze uitkering lager dan het bestaansminimum; zij kunnen zich tot het OCMW wenden voor een aanvullend bestaansminimum. Voor de overige categorieën van jongeren geldt dat het bedrag van hun wachtuitkering sinds het Lente-programma in 2000 hoger is dan het bestaansminimum. Ook behoren academische criteria zoals het behalen van een diploma tot de toegangsvoorwaarden van het systeem van wachtuitkeringen. Behalve jonge werklozen met een onvoldoende arbeidsverleden behoren dus ook alleenstaande werkloze schoolverlaters in de wachttijd van hun wachtuitkering, alleenstaande werkloze schoolverlaters met een wachtuitkering onder het bedrag van het bestaansminimum en werkloze schoolverlaters die niet voldoen aan de toegangsvoorwaarden (door het vroegtijdig stopzetten van de studies) van een wachtuitkering, tot de risicogroepen om in de bijstand terecht te komen.

De Eerste Minister erkende in zijn beleidsverklaring van 7 juli 1999 bestaansminimumgerechtigden als één van de doelgroepen van de actieve welvaartsstaat. De filosofie ervan is dat uitkeringen burgers passief maken en dat ze vervangen dienen te worden door maatregelen die uitkeringsafhankelijken activeren en hun tewerkstellingskansen en ruimere sociale integratie bevorderen. De Minister van Sociale Integratie Johan Vande Lanotte heeft op twee manieren de integratiekansen van deze groep willen verhogen: via het Lenteprogramma (2000) en via het Recht op Maatschappelijke Integratie ter vervanging van het recht op het bestaansminimum vanaf 1 oktober 2002. Het Lenteprogramma heeft een dubbel doel: enerzijds een preventieve taak (voorkomen dat men op de bijstand is aangewezen, anderzijds een activerende taak (versnellen van de uitstroom uit het bestaansminimum). Daarbij ligt de nadruk op de inschakeling op de arbeidsmarkt. Hiervoor worden de wettelijke mogelijkheden van de sociale tewerkstelling geregeld door artikel 60 van de OCMW-wet en de tewerkstellingsmogelijkheden in de sociale economie uitgebreid. De nieuwe wet betreffende het Recht op Maatschappelijke Integratie stelt: "Iedere meerderjarige persoon jonger dan 25 jaar heeft recht op maatschappelijke integratie door tewerkstelling aangepast aan zijn persoonlijke situatie en zijn capaciteiten, binnen de drie maanden vanaf de datum van zijn aanvraag. Indien deze tewerkstelling binnen de drie maanden te hoog gegrepen is voor de jongere, heeft hij recht op een geïndividualiseerd project voor sociale integratie dat binnen een bepaalde periode leidt tot een tewerkstelling".

In beide beleidsinitiatieven worden bestaande maatregelen, en dan meer bepaald het geïndividualiseerd project voor sociale integratie en de sociale tewerkstelling, geregeld via artikel 60 van de OCMW-wet, nieuw leven in geblazen. Beide maatregelen komen in deze bijdrage uitvoerig aan bod.

2. ONDERZOEKSVRAGEN

Dit onderzoek spijst zich toe op de belangrijkste twee ontwikkelingen in de Belgische bijstand gedurende de jaren negentig: de markante verjonging en de toegenomen aandacht voor het activeren van bestaansminimumgerechtigden. De onderzoeksvragen hieromtrent zijn tweevoudig. Het doel van het eerste deel is, aan de hand van een kwalitatieve onderzoeksmethode inzicht te verwerven in de ontstaansprocessen van de bijstandsafhankelijkheid bij deze jongeren. De rijkdom van een cijfermatige, kwantitatieve benadering van de financiële afhankelijkheid bestaat uit de beeldvorming van de omvang van het maatschappelijk probleem. Hoe deze afhankelijkheid bij de betrokkenen geleidelijk ontstaat, hoe zij dit ervaren en hoe zij hiermee omgaan, zijn elementen die echter moeilijker in cijfers te vatten zijn (Leisering & Leibfried, 1999). Meer concreet wordt voor biografisch onderzoek geopteerd, waarbij naast de leefwereld van deze jongeren ook de ontstaansprocessen en de historiek van hun bijstandsafhankelijkheid uitvoerig aan bod komen (Chamberlayne e.a., 2002). Deze biografische context wordt tijdens de diepte-interviews met de jonge bestaansminimumgerechtigden opgebouwd door een reconstructie van de

verwerving van hun sociaal, economisch en scholair kapitaal (Bourdieu, 1986). Met sociaal kapitaal bedoelen we de gezinssituatie en het ruimere sociale netwerk van de jongere. Economisch kapitaal definiëren we in termen van arbeidsmarktpositie en de daaraan verbonden bron van inkomsten. Het scholair kapitaal betreft hun onderwijsloopbaan. Niet alleen hun huidige kapitaal wordt in kaart gebracht, maar ook de evoluties binnen de drie terreinen sinds hun pubertijd. Het doel is dus een reconstructie te maken van de persoonlijke levensloop van deze jongeren. De tweede fase maakt een evaluatie van de OCMW-hulpverlening en de activeringsmaatregelen op basis van de ervaringen van de jongeren zelf. Het onderzoek laat de jongeren zelf aan het woord over de hulp, die zij van het OCMW gekregen hebben. Zij worden niet verplicht antwoorden te formuleren aan de hand van de categorieën die door de onderzoeker op voorhand werden vastgelegd, maar kunnen in hun eigen woorden uitdrukken hoe zij die hulpverlening ervaren hebben.

3. DATAVERZAMELING EN -ANALYSE

De oorspronkelijke bedoeling was 45 jonge bestaansminimumgerechtigden en 15 ex-bestaansminimumgerechtigden uitvoerig te bevragen aan de hand van semi-structureerde diepte-interviews (6). De ex-bestaansminimumgerechtigden fungeerden daarbij als controlegroep. Jonge bestaansminimumgerechtigden die in het secundair of hoger onderwijs een voltijdse opleiding volgden werden uitgesloten, omdat hun problematiek eerder betrekking heeft op de verhouding tussen collectieve en familiale solidariteit. Het bereiken van respondenten was echter geen sinecure. We moesten via het OCMW de jongeren trachten te bereiken. Daarbij werd het al dan niet activerende karakter van het OCMW als selectie criterium gehanteerd. Op basis van het VIONA-databestand (7) werden twee variabelen als indicator gebruikt voor de activeringsdimensie van de centra: ten eerste het al dan niet gebruiken van het sociale integratiecontract en ten tweede het al dan niet realiseren van interne/externe tewerkstelling of opleiding via dit contract. Bijgevolg selecteerden we drie groepen van OCMW's: eerst 9 OCMW's die het integratiecontract niet gebruiken, vervolgens 18 centra die het contract gebruiken, maar niet voor opleiding of tewerkstelling en ten derde 22 centra die dit contract wel als opleidings- of tewerkstellingsmaatregel hanteren (8).

(6) Het semi-structureerde karakter van de interviews betekent dat de onderzoeker beschikte over een topic-lijst met de belangrijkste onderwerpen die in het interview aan bod moesten komen. Over de volgorde van de onderwerpen besliste de onderzoeker flexibel.

(7) Dit bestand bevat gekwantificeerde gegevens over 228 OCMW's en werd aangelegd voor onderzoek met betrekking tot de rol en de plaats van de sociale tewerkstelling in de Vlaamse OCMW's. Ook de afdeling Sociologie van Sociaal Beleid van het Departement Sociologie aan de K.U. Leuven heeft toegang tot dit databestand.

(8) De werkelijke verdeling van de Vlaamse OCMW's over deze drie categorieën bedraagt respectievelijk: 10%, 43% en 47%.

Veertig OCMW's stemden ermee in, te helpen bij de introductie van het onderzoek bij de jongeren. Slechts bij 26 OCMW's werd minstens één jongere bereid gevonden om aan het onderzoek deel te nemen. Vervolgens hebben wij via de telefoon persoonlijk contact gezocht met de 61 jongeren, waarvan we van de OCMW's de persoonsgegevens hebben gekregen. Uiteindelijk werden 51 jongeren tussen 18 en 25 jaar (26 vrouwen en 25 mannen) geïnterviewd. De zoektocht naar de ex-bestaansminimumgerechtigden bleek zeer moeizaam te verlopen, daar de centra stelden dat zij – op enkele uitzonderingen na – geen enkel contact meer hadden met de uitgestroomde jongeren. Uiteindelijk werden er van deze doelgroep slechts vijf jongeren in het onderzoek opgenomen. Gezien het geringe aantal konden over hen geen onderzoeksconclusies getrokken worden.

Voor de selectie van de jongeren hanteerden we dus geen traditionele criteria zoals geslacht, leefvorm, enz., maar zoals gehoopt bleek dat de diversiteit van de steekproef van jongeren groot was. Als onderzoeker hadden we hier evenwel weinig impact op, omdat de selectie in feite door de OCMW's werd doorgevoerd en niet zozeer door de onderzoeker zelf. Er was een min of meer evenredige vertegenwoordiging van jongens en meisjes, er zijn jongeren bij met een instellingsverleden, jongeren met een drugsproblematiek, alleenstaande ouders,... . Van de geïnterviewden woonden er 24 alleen, 12 jongeren woonden samen met hun partner, waaronder één jongere met haar kind. Twee samenwonende respondenten hebben een zontje dat geplaatst werd en dus niet bij hen woonde. Vijf jongeren waren hoofd van een eenoudergezin, het ging daarbij telkens om vrouwen. Acht jongeren woonden bij hun ouder(s) (waarvan vier jongeren eveneens een kind ten laste hebben). Van de twee overige jongeren woonde er één persoon in bij een vriend en de andere jongere verbleef op het moment van het interview reeds een tiental maanden in een psychiatrische instelling.

4. DE BIOGRAFISERING VAN DE OORZAKEN VAN DE BIJSTANDSAFHANKELIJKHEID

De opgetekende verhalen geven aan dat de problematiek van deze jongeren een bredere oorzakelijke context omvat dan klassiek wordt aangenomen. In andere onderzoeken (o.a. Dehaes e.a., 2000) worden de oorzaken van de bijstandsfhankelijkheid vaak beperkt tot ofwel werkgelegenheidstransities (zoals werkloos worden), gezinstransities (zoals het wegvallen van de kostwinner ten gevolge van echtscheiding) ofwel het verlies van het recht op een socialezekerheidsuitkering. Maar door de bijstandsfhankelijkheid in een biografische context te plaatsen blijkt dat het veelal een complexe interactie betreft tussen diverse factoren die zich vaak op verschillende levensdomeinen van de jonge hulpvrager situeren. Achtereenvolgens bespreken we hun opvoedingssituatie, hun schoolloopbaan en hun positie op de arbeidsmarkt voordat ze een beroep deden op het bestaansminimum.

4.1. DE OPVOEDINGSSITUATIE VAN DE JONGERE

Hun opvoedingssituatie kenmerkt zich gedurende hun jeugd door broosheid, instabiliteit en talrijke breukervaringen in hun familiaal netwerk. Iets meer dan de helft van de bevraagde jongeren komt uit een gescheiden gezin. 20 jongeren hebben tijdens hun jeugd gedurende een bepaalde periode in een instelling geleefd. Wat betreft de eerste zelfstandige leefvorm, blijken slechts 15 jongeren op basis van een positieve motivatie het ouderlijk huis te hebben verlaten. Bij 17 jongeren leidden ernstige spanningen in het gezin van herkomst tot een bruusk loslaten van het ouderlijke gezin, waardoor zij van de ene dag op de andere op eigen benen moeten staan.

Sarah: Ik heb eerst een jaar verpleegkunde gedaan, maar ik was er niet door. Dan heb ik het nog eens geprobeerd maar op het einde van het jaar heb ik faalangst gekregen. Dat wilden ze thuis niet geloven, denk ik. Allé ja, ze dachten dat ik er mijn voeten aan veegde en daarom mocht ik er niet mee stoppen. [...] Ja, ik heb die paar examens nog meegedaan en dan ben ik gestopt en ben ik bij een vriendin gaan wonen.

Interviewer: Omdat dat thuis niet meer ging, omdat uw ouders absoluut wilden dat je verder deed?

Sarah: Ja, die begrepen dat niet, waarschijnlijk hadden ze daar nog nooit van gehoord, van faalangst, ik weet het niet. En dan ben ik bij een vriendin gaan wonen en dan ben ik hier ...

Interviewer: En heb je zelf gezegd van 'ik vertrek'?

Katrien: Ja, der was elken dag ruzie, dus ja, ik ben weggegaan. [...] Maar het was ook omdat ik toen ging werken ... dat was ook de reden waarom dat ik ging verhuizen, dus dat er ruzie was. Toen dat ik ging werken moest ik 20.000 frank afgeven, dus ja, ik ben dan maar weggegaan.

Er is hierbij dus geen sprake van een stapsgewijs loskomen van thuis, van een geleidelijke overgang naar een zelfstandig leven. Wanneer we de sociaal-economische situatie van het gezin van herkomst in kaart brengen, blijkt dat iets meer dan de helft van de jongeren is opgegroeid in een gezin met een of andere vervangingsuitkering van de sociale zekerheid. Slechts 9 jongeren groeiden op in een financieel comfortabel gezin, waarbij beide ouders werkten.

4.2. DE SCHOOLLOOPBAAN

Niet alleen de gezinssituatie, maar ook de schoolloopbaan van deze jongeren kenmerkt zich door instabiliteit. Zelden kennen zij een regelmatig schoolverloop en velen hebben het beruchte glijbaanefect aan den lijve ondervonden. Tabel 1 verduidelijkt de mate van scholair kapitaal van deze jongeren. Slechts 16 van de 51 bevraagde jongeren hebben een diploma binnen het secundair onderwijs behaald. Wanneer we een onderscheid maken tussen deeltijds en voltijds onderwijs, valt een sterke scheeftrekking te constateren. Van de 23 die voor deeltijds onderwijs hebben geko-

zen, vooral omwille van schoolmoetheid en de behoefte om te gaan werken, hebben er slechts 4 een diploma behaald. Maar ook van diegenen uit het voltijds onderwijs heeft iets meer dan de helft geen diploma behaald.

TABEL 1: VERDELING VAN DE RESPONDENTEN NAAR GEVOLGDE ONDERWIJSVORM EN HET AL DAN NIET BEHALEN VAN EEN DIPLOMA SO

	SO-diploma	SO geen diploma	Totaal
Voltijds onderwijs	12	16	28
Deeltijds onderwijs	4	19	23
Totaal	16	35	51

Wanneer de achtergrond van de veelvuldige mislukkingen binnen het onderwijs onder de loep wordt genomen, stellen we vast dat de invloed van de opvoedingsomgeving niet gering is. Zo leiden problemen in het ouderlijke gezin vaak tot schoolmoetheid of vervreemding, wat op zijn beurt een van de belangrijkste factoren is om de school ongekwalificeerd te verlaten. Denken we hierbij aan de financiële problemen binnen het gezin, relationele problemen met of tussen de ouders, gezondheidsproblemen bij gezinsleden,... . Het niet behalen van een diploma secundair onderwijs heeft ook deels te maken met een gebrekkige waardering ten aanzien van het onderwijssysteem tijdens het schoollopen.

Het belangrijke verschil tussen diegenen met diploma en diegenen zonder diploma is de mate van appreciatie die zij tijdens hun schoolloopbaan toekennen aan het behalen van een diploma. Bij het merendeel van de jongeren zonder diploma is deze appreciatie voor het onderwijs pas tot stand gekomen nadat zij het reguliere onderwijs de rug hebben toegekeerd. Op het moment dat deze jongeren schoollopen, zien we dat de negatieve onderwijservaringen een depreciatie van het onderwijs en vervolgens een vroegtijdig stopzetten van het secundair onderwijs veroorzaken. Bijna elke jongere die tijdens zijn of haar schoolloopbaan een negatieve appreciatie toonde voor het onderwijs, heeft echter mettertijd zijn mening herzien. Pas als het vroegtijdig verlaten van de school zijn gevolgen laat voelen – men heeft heel wat moeilijkheden bij het vinden van een job, men moet werken onder ongunstige arbeidsomstandigheden,... – verwerft het onderwijs, en voornamelijk een diploma, zijn positieve betekenis. Wannes en Veerle getuigen hierover.

Interviewer: En stel nu dat je alles opnieuw zou moeten doen ...?

Wannes: Ik denk dat ik mijn school zou uitgedaan hebben. Ja, maar ik moest dat kunnen ook. Volgens de testen van PMS, van mijn wiskunde zat ik bij de top vijf procent van al die die test ooit gedaan hebben. [...] Om werk te vinden zou dat zeker een verschil maken, want met een diploma in je handen, ging ik al veel meer aan werk geraken. [...] Achteraf vind ik dat wel

jammer dat ik mijn school niet afgemaakt heb. Maar ik heb ermee gesmeten, en ja ... ge kunt de tijd niet terug draaien.

Interviewer: *Je hebt geen diploma?*

Veerle: *Nee.*

Interviewer: *En denk je dat het veel verschil zou maken?*

Veerle: *Ja, ik denk dat wel. Want meestal als je ergens komt, wat kun je doen? Je hebt van niets een diploma, dus, dan deed ik altijd maar altijd kuisen. Kuisen dat kan iedereen.*

4.3. DE POSITIE VAN DE JONGEREN OP DE ARBEIDSMARKT

Het toetreden tot de arbeidsmarkt wordt door de meeste jongeren als de sleutel beschouwd tot volwassenheid en de daarmee samenhangende financiële en sociale zelfstandigheid. Ze verwachten dat een job hun de nodige stabiliteit zal bezorgen die ze gedurende lange tijd hebben gemist. Wanneer we hun participatie aan de arbeidsmarkt onder de loep nemen in de periode vóór hun bijstandsafhankelijkheid, dan stellen we vast dat 14 jongeren relatief vlot de overgang maken van school naar de arbeidsmarkt. Maar de aard van deze tewerkstelling was niet voor iedereen even gunstig. Meestal betreft het een tijdelijke baan en voor velen eindigde deze eerste tewerkstelling na een korte periode. Behalve het verlopen van de vooraf bepaalde arbeidsperiode, liggen conflicten met werkgever en collega's, veelvuldige afwezigheid, fysieke ongeschiktheid (onder meer bij zwangerschap), ... aan de basis van het beëindigen van de tewerkstelling. Dus al is een vierde van de respondenten op relatief korte tijd na het beëindigen van de schoolloopbaan tewerkgesteld, voor de meeste onder hen loopt deze tewerkstellingsperiode relatief snel ten einde. Ook de vaststelling dat, op twee jongeren na, niemand langer dan een jaar binnen één en dezelfde job tewerkgesteld is, wijst op het onzekere en tijdelijke karakter van hun tewerkstelling. Bij de meeste jongeren wisselen korte periodes van tewerkstelling zich af met langere periodes van werkloosheid. Indien ze uiteindelijk een baan hebben gevonden, betreft het meestal ongeschoolde of semi-geschoolde arbeid. 22 jongeren, bijna de helft van onze steekproef, hebben in de periode vóór de bijstandsafhankelijkheid helemaal geen job uitgeoefend. Slechts drie jongeren van de 51 bevraagde jongeren ervaren de werkloosheid als een positief gegeven, omdat ze op die manier meer vrije tijd hebben.

Alhoewel iedereen tewerkstelling als een belangrijke levensopgave beschouwt, zien we dat wat de zoektocht naar werk betreft, velen in hun jonge leven één of meer periodes hebben gekend waarin ze niet echt actief zoeken naar werk of waarin tewerkstelling geen prioriteit bleek te zijn. Ofwel staan andere problemen het zoeken naar arbeid in de weg (zoals de zoektocht naar een woning, drugsverslaving, het opvoeden van een kind), ofwel vindt men – na diverse ontgoochelingen – niet meer de moed om nog verder te zoeken. Maar het omgekeerde geldt eveneens: bijna iedereen heeft op verschillende momenten het uiterste gedaan om aan werk te geraken, vooral dan via het regelmatig bezoeken van diverse uitzendkantoren. Op

enkele jongeren na schrijven zij zich tijdens hun zoektocht naar een job in bij één of meer interimkantoren. Het is dan ook meestal via deze weg dat zij een baan vinden binnen het reguliere arbeidscircuit. Toch is het werken via een interimkantoor voor het merendeel van de bevroegde jongeren slechts tweede keuze. De nadelen die ze noemen inzake uitzendarbeid, zijn onder meer de vaak zeer korte tewerkstellingsperiode en de soms valse voorspiegelingen van een vaste baan. Dus alhoewel het voor hen vaak de enige manier is om zo snel mogelijk aan werk te geraken, wijzen velen dergelijke vorm van arbeid af.

Dennis: *VDAB en misschien in al de interim-bureaus, maar die bellen wel en zo, die heeft gisteren ook nog gebeld, maar ja voor drie dagen maar. Ik zeg ook tegen die gast, drie dagen daar en drie dagen daar, ik heb geen vervoer ...*

Jakob: *Ik heb zo een week geleden een telefoon gehad van een interim-bureau. 'Ja, wij hebben werk gevonden voor u'. Maar ik heb gewoon geen goesting meer om te gaan, allé ik bedoel, ik ben zodanig gedegouteerd dat het mij gewoon niet meer aansta. Ge gaat daar met uw beste motivatie, ge doet daar keigoed uw werk, ge zet u in, ge zegt van 'ha, ik ga wel degelijker werk hebben'. Maar dan bellen ze van het interim-bureau 'dien ene is teruggekomen en er is geen werk niet meer en blablabla ...' Ze kunnen altijd uitvluchten vinden. En dat staat mij absoluut niet aan. Wat ik verwacht daarvan is dat ze mij een degelijke, treffelijke job geven, waar ik kan blijven werken.*

In principe zou ook de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB) een belangrijk kanaal moeten vormen om deze jongeren in een periode van werkloosheid naar de arbeidsmarkt toe te leiden. Maar bij het merendeel beperken de contacten met de VDAB zich tot een éénmalige kennismaking bij de inschrijving als werkzoekende werkloze, en een sporadische oproepingsbrief (waar vele jongeren evenwel geen navolging aan geven).

Interviewer: *En met de VDAB heb je in feite niet veel contact?*

Kristof: *Zeer weinig, zeer weinig. Ik heb een keer een jaar zonder werk gezeten en in dat jaar heb ik niets gehoord van de VDAB. Nee, ik heb geen brieven gekregen van 'ja, ge moet een keer komen, wij hebben een aantal plaatsen voor u dat ge moet...' Ja, euh ... allé, dat vind ik wel raar dat de VDAB niets laat horen in feite. De VDAB is een centrum voor tewerkstelling en ja, voor werk te zoeken in feite ook.*

Interviewer: *En contacteert de VDAB u soms?*

Sarah: *Nee, daar hoor ik ook niks van.*

Slechts drie jongeren maken regelmatig gebruik van de WIS-computer van de VDAB en slechts een vijftal jongeren hebben op regelmatige basis contact met een VDAB-consulent. Bovendien zijn zij over deze vorm van hulpverlening niet zo lovend.

Joke: *Na die negen maanden, moest ik terug komen op controle bij mijn begeleider van de VDAB en die had gezegd 'we gaan uw dossier een keer overlopen, we gaan eens zien of dat hier alles klopt'. Wij kijken die na, maar daar stonden grove fouten in. Bijvoorbeeld dat ik alleen maar half tijds wou werken. En mijn talen, ik heb geen verstand van mijn talen, ik versta het wel, maar ik kan het niet expliëren, maar daarin stond dat ik het allemaal perfect kon. Dus toen ik dat dossier bezag, was ik 'k weet niet hoe verbaasd. En dan stond er ook alleen maar in dat ik kinderverzorgster had gedaan, van de hogere school hadden ze er niet bijgezet.*

Kevin: *Ik heb mij zelf dan gewoon in de VDAB ingeschreven als werkzoekende en een keer geweest. Maar ik vind dat de VDAB je veel te veel pusht om het werk te doen dat zij willen dat je doet.*

Voor de meeste van de bevraagde jongeren is de invloed van de VDAB dus zeer gering. Dit kan onder meer worden verklaard door het feit dat de VDAB de jongeren pas na een aantal maanden van werkloosheid – vaak bij het einde van de wachttijd – voor de eerste keer aanschrijft. Op dat moment hebben de meesten reeds contact met het OCMW. De VDAB rekent er soms ook op dat het OCMW die arbeidsbemiddeling voorziet. Katja getuigt hiervan:

Katja: *Ik heb volgende week een gesprek met het OCMW, en die van de VDAB zei: 'kijk eerst hoe dat het daar loopt, wat dat zij zeggen, want zij zijn in feite een beetje meer je baas, omdat zij je voorzien van geld', allé ja geld, een beetje geld.*

Arbeid binnen het grijze en zwarte arbeidscircuit speelt een niet onbelangrijke rol, maar dan vooral in de vorm van korte, onregelmatige klusjes. Slechts een zevental respondenten maakt in hun verhaal gewag van het gedurende langere periodes en/of met zekere regelmaat 'zwartwerken'. De bereidheid om in het zwart te gaan werken hangt sterk samen met de verzorgingspositie waarin de jongere zich bevindt. Respondenten met gezinsverantwoordelijkheid evalueren dit – in hun situatie als gezinshoofd – als een te groot risico. Alleenstaanden daarentegen staan tegenover het aanvaarden van zwartwerk over het algemeen positiever.

Interviewer: *Want er zijn inderdaad veel mensen die dan ook gewoon in het zwart werken ...*

Sybiel: *Ja, maar ik kan dat niet maken. Nu als ik alleen was, kon ik het wel proberen, maar met haar [haar kind], als ze mij nu pakken, krijg ik niets meer. De risico's zijn te groot voor mij. Maar als ik nu alleen was, dan zou je kunnen zeggen 'ja, ik doe het'. Maar ja, als ge met een kleine zit, kunt je niet zeggen van ik ga in 't zwart werken, veel te veel risico's.*

Er af en toe iets zwart bij 'scharrelen' wordt door de meeste jongeren genormaliseerd. Ze zien het als een manier om bij gebrekkige financiële middelen het hoofd boven water te houden, en om extra uitgaven te kunnen bekostigen. Voor anderen bood dit inkomen uit zwartwerk hun de mogelijkheid om zich iets meer te veroorloven.

4.4. HET BEROEP OP HET BESTAANSMINIMUM ALS RESULTANTE VAN MEERDERE OORZAKEN

Dit onderdeel gaat na welke nu de oorzaken zijn van het beroep op het bestaansminimum. De vraag luidt als volgt: welke verandering doet zich binnen een van de drie kapitaalsvormen voor waardoor de jongere naar het OCMW stapt? Een eerste groep van directe aanleidingen voor het beroep op het bestaansminimum zijn werkgelegenheidstransities. 13 jongeren uit onze onderzoeksgroep stapten naar het OCMW om een bestaansminimum aan te vragen, nadat hun arbeidsmarktpositie ongunstig evolueert. Zij hebben daarbij onvoldoende arbeidsdagen gewerkt op om gerechtigd te zijn op een werkloosheidsuitkering. Een tweede groep van vijf respondenten stapt naar het OCMW nadat zij – na een verlies van baan – op de hoogte worden gebracht van het feit dat zij geen recht hebben op een werkloosheidsuitkering ten gevolge van een schorsing. Die schorsing is het gevolg van het niet-naleven van de verplichte opzegtermijn bij ontslag, zwartwerk gedurende werkloosheidsperiode,... Bij de overige 31 jongeren vormt een wijziging in de gezins- en/of woonsituatie de aanleiding. Concreet betreft het jongeren die niet langer bij hun ouders inwonen (17 jongeren), niet langer in de instelling verblijven (7 jongeren) of hun partner verlaten (7 jongeren). Dergelijke nieuwe leefsituaties betekenen voor elk van deze jongeren dat zij de 'kostwinner' verlaten die in hun levensonderhoud voorziet.

Deze werkgelegenheidstransities, gezinstransities of het verlies van het recht op een socialezekerheidsuitkering mogen dan wel de directe aanleiding vormen voor de bijstandsafhankelijkheid, zij kunnen daarom nog niet als de eenduidige oorzaak worden aangeduid. Willen we op zoek gaan naar de achterliggende oorzaken van het beroep op het OCMW, dan mag niet enkel de periode vlak vóór de OCMW-hulpverlening in ogenschouw worden genomen, maar moeten ook de ontwikkelingen in de ganse levensloop van de jongere worden bekeken. Zo'n ruimere onderzoekslens maakt duidelijk dat het veelal een complexe interactie betreft tussen diverse factoren die zich vaak situeren op de verschillende levensdomeinen van de jonge hulpvrager. Het gevolg hiervan is dat de jongeren niet geïntegreerd geraken binnen de arbeidsmarkt noch binnen het stelsel van de sociale zekerheid.

Betreffende de achterliggende factoren die een tewerkstelling op de reguliere arbeidsmarkt verhinderen, zijn het voornamelijk elementen met betrekking tot het sociaal kapitaal, en meer bepaald het familiale netwerk van de jongere die de zoektocht naar een job inperken. Voorbeelden hiervan zijn zwangerschap, de zorg voor kinderen of andere zorgbehoevende familieleden, gezondheidsproblemen,... Ook drugsverslaving, psychische stoornissen en huisvestingsproblemen kunnen hieron-

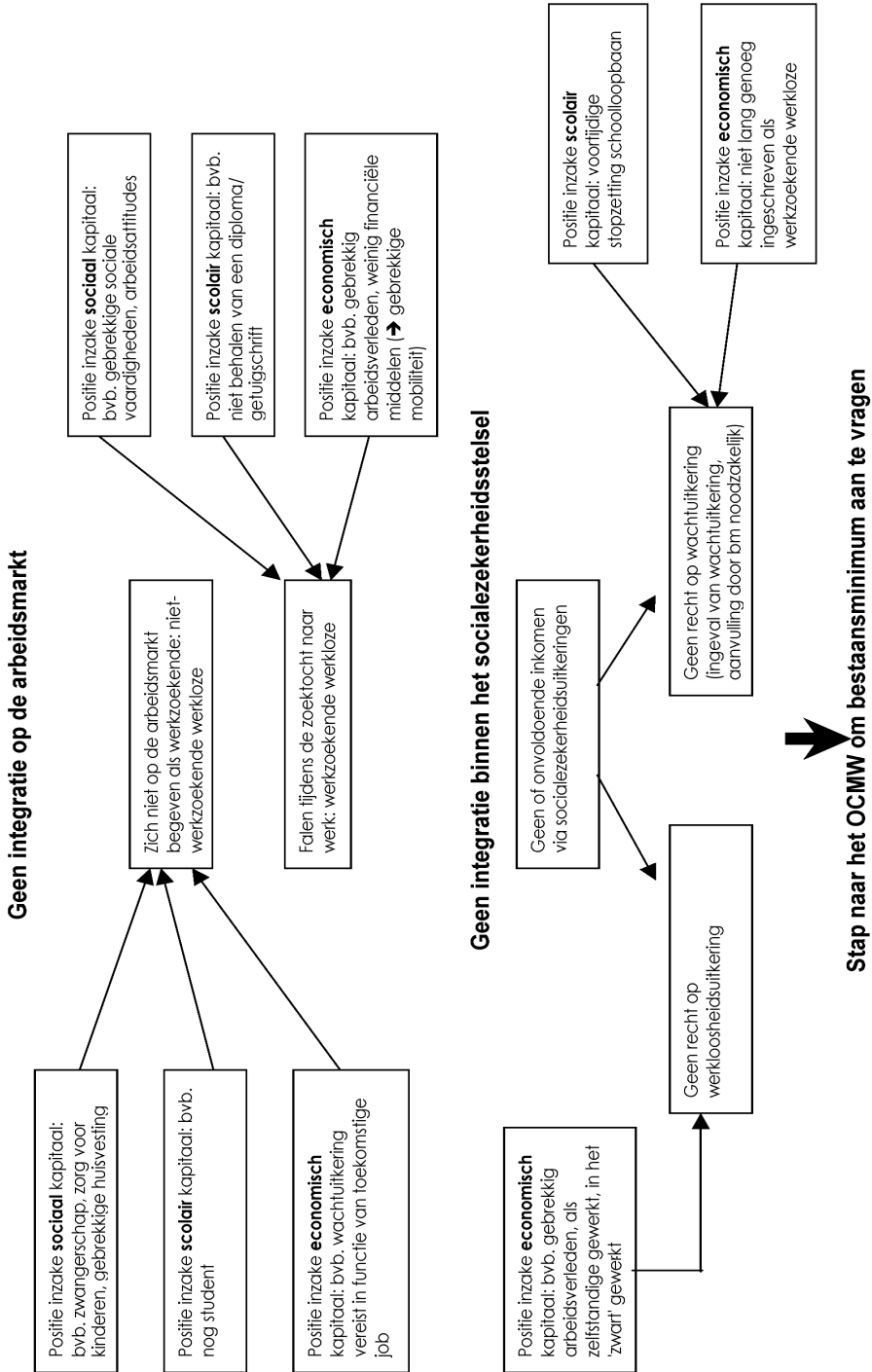
der worden gecategoriseerd en zijn zeer vaak gerelateerd aan ontwikkelingen binnen het ouderlijke gezin (bijvoorbeeld buitengezet door de ouders en geen onderdak vinden) en/of de vriendenkring (bijvoorbeeld drugsverslaving). Wanneer de jongere zich in dergelijke situaties bevindt, blijkt het zoeken naar een job voor hem of haar geen prioriteit te zijn. Eerst moeten andere zaken op orde worden gezet vooraleer men kan streven naar een gunstige positie op de arbeidsmarkt. Anderzijds zijn er de jongeren die zich wel op de arbeidsmarkt begeven, maar hun zoektocht heeft niet in een tewerkstelling geresulteerd. Hun werkloosheid houdt voornamelijk verband met het niet behalen van een diploma middelbaar onderwijs, het ontbreken van de geschikte sociale vaardigheden en arbeidsattitudes, een gebrekkige mobiliteit of een justitieel verleden. Ook hier houdt hun falen al dan niet rechtstreeks verband met hun positie op sociaal en scholair kapitaal (het niet bezitten van een diploma, gebrekkige sociale vaardigheden en arbeidsattitudes).

De voornaamste reden waarom jongeren door de mazen van het werkloosheidsstelsel vallen, is het onvoldoende aantal gepresteerde werkdagen. Ook zijn ze niet gerechtigd op een wachtuitkering, waarvoor je gedurende een wachtperiode moet ingeschreven zijn als werkzoekende en tevens bepaalde studies of leertijd moet hebben voleindigd (9). Door een gebrekkige schoolloopbaan en een voortijdig schoolverlaten kunnen zij niet voldoen aan de tweede vereiste van de wachtuitkering. Andere jongeren die wel aan deze voorwaarde voldoen, zijn meestal op het moment van hun steunaanvraag bij het OCMW hun wachtperiode aan het doorlopen. Precieze aantallen kunnen moeilijk worden gegeven omdat de meeste jongeren totaal geen zicht hebben op hun uitkeringspositie. Van vier jongeren kan met zekerheid gesteld worden dat zij op het moment van de aanvraag van het bestaansminimum rechthebbende waren op een wachtuitkering die aangevuld werd met het bestaansminimum. Ten slotte zijn er een aantal jongeren die aanvankelijk rechthebbende waren op een wacht- of werkloosheidsuitkering, maar als gevolg van onvrijwillige werkloosheid (zelf ontslag ingediend) of zwartwerk hun uitkering (tijdelijk) verloren en hierdoor een beroep moeten doen op het OCMW.

(9) 1) Studies met een volledig leerplan van de hogere secundaire cyclus of van de lagere secundaire cyclus met technische of beroepsvorming, in een onderwijsinstelling, opgericht, gesubsidieerd of erkend door een Gemeenschap. Het zijn dus de secundaire studies die het recht op de wachtuitkeringen openen.

2) Een leertijd voorzien in een zelfstandig beroep. Het buitengewoon onderwijs opent eveneens onder bepaalde voorwaarden het recht op wachtuitkeringen; dit is tevens het geval voor het diploma behaald voor de bedoelde studies voor de bevoegde examencommissie van een Gemeenschap, voor het industrieel leerlingwezen of voor het deeltijds onderwijs.

Schematisch kan dit alles als volgt worden samengevat:

Bij het bestuderen van bovenstaand schema zal duidelijk worden dat de interactie tussen de diverse factoren nog verder gaat dan de pijlen weergeven. Uit de voorgaande beschrijving van de posities van de jongeren op het sociale, scolaire en economische domein bleek alvast dat het vaak om een wederzijdse beïnvloeding gaat tussen de deze verschillende elementen. We besluiten dat de oorzaken van de bijstandsafhankelijkheid niet eenduidig kunnen worden teruggebracht tot een verlies van een baan, tot het weggaan bij de partner en/of kostwinner van het gezin of tot het verlies van socialezekerheidsuitkeringen. Wanneer de levensloop van de bijstandsafhankelijke in ogenschouw wordt genomen, stellen we vast dat het gaat om een vaak complexe interactie van factoren die zich situeren zowel binnen het sociale, het economische als het scolaire kapitaal.

5. DE ERVARINGEN VAN JONGE BESTAANSMINIMUMGERECHTIGDEN MET DE OCMW-HULPVERLENING

Dit deel focust op de ervaringen van de bevroegde jongeren met de hulpverlening die zij van het OCMW gekregen hebben. Gezien de huidige beleidsaandacht voor het activeren van jonge bestaansminimumgerechtigden, richt dit deel zich vooral op de hulpverlening op het domein van arbeid. Eerst komen het overschrijden van de OCMW-drempel, de financiële nood als vertrekpunt en het verruimen van de hulpvraag aan bod. Inzake hulpverlening omtrent arbeid bespreken we het geïndividualiseerde project voor sociale integratie, de werkbereidheid, de arbeidsbegeleiding en de sociale tewerkstelling. Er wordt afgesloten met de ervaringen van de jongeren met de hulpverleningsrelatie met de maatschappelijk werker.

5.1. HET OVERSCHRIJDEN VAN DE OCMW-DREMPEL: EEN KWESTIE VAN WIKKEN EN WEGEN

Alhoewel vaak wordt gesteld dat de drempel naar het OCMW voor jongeren sterk verlaagd is, komt in veel van de gesprekken de schaamte of gêne sterk naar voor om, zeker tegenover derden, te moeten toegeven dat ze een beroep doen op het OCMW. Er leeft bij de jongeren een gevoel gefaald te hebben omdat zij bij het OCMW moeten aankloppen. Allereerst is voor velen 'iets moeten gaan vragen aan anderen' al een drempel op zich. Ten tweede leeft ook nog steeds het stereotiepe beeld dat veel mensen hebben van het OCMW als iets voor armen en sukkelaars. Het beroep op het OCMW is dus een stigmatiserende ervaring voor de bevroegde jongeren.

Kristof: Ze zeggen dan dat ge aan het profiteren zijt van het OCMW. En daarmee heb ik het soms wel moeilijk om terug te keren naar het OCMW. Ik heb een periode gehad dat ik ook een beetje in de problemen zat, dat ik een beetje schulden had, maar toen durfde ik niet naar het OCMW gaan, omdat ik bang was dat ik weer uitgescholden zou worden van mensen die te weten komen dat ik ook aan het OCMW sta.

Johan: Ik ga dat ook niet gaan vertellen dat ik bij het OCMW zit. Als ik u hier buiten tegenkom en ik vind u een sympathiek meisje en een lief meisje, en we komen wel goed overeen, of dat klikt voor meer, dan ga ik dat ook niet direct aan uw neus hangen dat ik aan het OCMW zit. Want ik vind dat nu al schaamtelijk.

Bijgevolg gaat aan de stap naar het OCMW een duidelijk afwegingsproces vooraf, waarbij de jongeren eerst op zoek gaan naar andere oplossingen, zoals het zoeken van tijdelijk onderdak bij vrienden, het verwerven van inkomsten door zwartwerk of door andere illegale praktijken zoals drugs dealen. Pas wanneer duidelijk wordt dat deze oplossingsstrategieën op lange termijn weinig perspectieven bieden, stapt men naar het OCMW.

Dit afwegingsproces is evenwel niet zo sterk aanwezig bij 21 jongeren die vanuit een instelling (8) of een opvangcentrum (8) worden begeleid of jongeren (5) wier ouders ook OCMW-cliënten zijn. De jongeren uit een instelling of een opvangcentrum komen daarbij zelf zelden in persoonlijk contact met het OCMW, alles gebeurt op dat moment via de begeleiding van de hulpverleningsinstelling. In die zin worden deze jongeren zich pas daadwerkelijk bewust van hun statuut als bestaansminimumgerechtigde, wanneer deze begeleiding wegvalt. Hans en Ine getuigen hierover:

Hans: Voordat ik verhuisd ben, is mijn begeleidster naar het OCMW geweest om alles op orde te brengen.

Interviewer: En dat was dan toen je op Begeleid Zelfstandig Wonen ging?

Ines: Ja. En het is vanuit het home dat ze mij dan hier ingeschreven hebben. Omdat ik dan alleen wou gaan wonen, en van de instelling geen geld meer kreeg.

5.2. DE FINANCIËLE HULPVRAAG ALS VERTREKpunt

De jongeren die niet begeleid worden vanuit een instelling of een opvangcentrum, overschrijden dus pas de OCMW-drempel wanneer ze geen andere uitweg meer zien. Zij beschouwen dus het OCMW als een laatste oplossing. De initiële hulpvraag naar het OCMW wordt derhalve door de jongeren bijna altijd in financiële termen geformuleerd. Dit heeft zowel te maken met de bredere perceptie in onze samenleving van het OCMW als financiële hulpverleningsinstantie, als met het feit dat jongeren minder vlug de stap zetten naar de hulpverlening rond andere vragen. Alhoewel de meeste jongeren ervan op de hoogte zijn dat het OCMW ook rond andere thema's zoals werk en huisvesting begeleiding aanbiedt, komt dit bij de initiële hulpvraag van de jongere zelden aan bod, zeker voor wat betreft psychosociale problemen. Met problemen die een instrumentalisering (een zakelijke afhandeling) of juridisering (als opeisbaar recht) toelaten, zetten de jongere dus sneller de stap naar de formele hulpverlening. Met psychologische, opvoedkundige of huishoudelijke problemen zijn ze veel meer terughoudend.

Op het moment dat de jongeren het OCMW binnenstappen, gaat een aantal ervan uit dat hun eerste bestaansminimum relatief snel zal worden toegekend en zeker wanneer men zich in een acute crisissituatie bevindt. Maar dit blijkt zelden het geval te zijn.

***Maarten:** Ik dacht dat ze me die dag zelf mijn geld gingen geven voor een week of iets en dan weer ging komen. Maar het was maar na drie weken dat ik mijn eerste som geld kreeg, dus ik moest drie weken op water en brood overleven of van wat ik nog in huis had.*

De meesten moeten één of een paar weken geduld uitoefenen vooraleer ze een eerste financiële tegemoetkoming ontvangen. Zeker wanneer de jongere in een situatie verkeert waarbij hij geen beroep kan doen op andere financiële bronnen of reserves, leidt dit tot schrijnende situaties. Zo heeft Kevin het zeer moeilijk om na drie weken op straat te hebben geleefd een woning te huren, omdat hij de waarborg en de huur pas een aantal weken later kan betalen, wanneer zijn eerste bestaansminimum wordt uitgekeerd. Hierdoor wordt hij volledig afhankelijk van de goodwill van de verhuurder. Yves loopt in de periode tussen de aanvraag van het bestaansminimum en de daadwerkelijke toekenning een huurachterstal op. Een andere jongere had op het moment van de aanvraag amper geld om haar baby de nodige voeding te geven.

***Kevin:** Maar vooraleer dat ge daar iets krijgt van hen. Dat is verschrikkelijk. Ik heb dan de situatie uitgelegd tegen mijn huisbaas of dat ik de huur en de borg later mocht betalen, wanneer ik voor de eerste keer geld had gekregen van het OCMW. Maar dat wilden ze niet toestaan. 't Was dus erg moeilijk om een huis te vinden, en ik heb dan nog ongeveer twee maanden zonder geld gezeten.*

***Annelies:** Mijn assistent is bij mij thuis dan gekomen om te onderzoeken. Mijn oudste was zes maanden en ik had geen melk meer voor hem, geen pap meer voor hem. Maar ge moet niet denken dat ik iets gekregen heb, nee, ik heb niks gekregen, ik heb moeten achter gewone melk gaan ... zes maanden was hij, dat kind heeft gewone melk moeten drinken, want ik had geen geld meer voor pap. 'Ja, dat gaat maar volgende week in orde zijn, ge gaat je maar moeten redden'. Ik heb van mijn laatste 20 frank, een liter melk gaan halen. Zo onmenselijk zijn ze daar.*

Jongeren stellen dus de stap naar het OCMW uit totdat ze niet meer anders kunnen. Ze verwachten dan ook dat het OCMW onmiddellijk een oplossing biedt, maar dit is niet het geval. Het OCMW is verplicht eerst een sociaal onderzoek te ondernemen naar de sociale situatie van de cliënt. De maatschappelijk werker formuleert dan de hulpvraag van de jongere. Vervolgens beslist de Raad of het Bijzonder Comité voor de Sociale Dienst over de toekenning. Dit orgaan moet volgens de OCMW-wet minstens éénmaal per maand samenkomen. De jongere moet dus binnen de maand een

beslissing hebben van het OCMW, maar indien de financiële nood zo hoog is, is elke dag dat de jongere moet wachten te veel. Bovendien kan de Raad of het Comité deze beslissing nog uitstellen, omdat ze over onvoldoende informatie over de jongere beschikt, waardoor ze nog langer moeten wachten.

5.3. HET VERRUIMEN VAN DE HULPVRAAG

Het OCMW heeft natuurlijk een ruimere taakomschrijving dan enkel financiële hulpverlening. Voor de meeste jongeren blijft de OCMW-hulpverlening dan ook niet beperkt tot het louter en alleen uitkeren van een bestaansminimum, maar komt ook hulp op het vlak van administratie, budgettering, huisvesting en arbeid aan bod. De hulpvraag van de jongere wordt dus tijdens de contacten met de maatschappelijk werker verruimd. Zes jongeren vormen hierop een uitzondering. Het uitkeren van het bestaansminimum wordt door deze zes jongeren gezien als de enige rol die het OCMW in hun situatie dient te vervullen. Zij beschouwen het OCMW enkel als een bank. Dit blijkt uit de volgende interviewfragmenten:

Kevin: Ja, ze geven u wel geld, maar ze helpen u niet echt hé. Ge hebt gij uw geld en het is ook al. [...] Elke maand zie ik hem [maatschappelijk werker] een keer, dan krijg ik het geld van hem, en dat is het dan. Dan is het van: 'hier ben ik, tsing, tsing, gedaan, aftekenen en ge moogt gij weg'.

Interviewer: En het OCMW, wat is dat voor u?

Willem: Euh ... geldschieters.

Opvallend is dat deze jongeren erin slagen het OCMW ook uit hun privé-leven te houden. Op de één of andere manier zorgen ze ervoor dat het OCMW en haar maatschappelijk werker hun problematiek niet in ruimere dan enkel financiële termen formuleert. Deze jongeren innen als het ware het bestaansminimum en vermijden contact met de maatschappelijk werker. Blijkbaar slagen de OCMW's, waarop deze jongeren een beroep doen, er niet in hen intensiever te begeleiden. Op basis van dit onderzoek kunnen we echter niet bepalen of dit het gevolg is van bepaalde kenmerken van de jongere of van het beleid van de desbetreffende OCMW's.

Voor de andere jongeren, die de overgrote meerderheid vormen in onze kwalitatieve steekproef, betekent de financiële hulpverlening niet het einde, maar het begin van de begeleiding. De financiële hulpvraag vormt voor hen de toegangspoort tot een ruimere aanpak van hun problemen op andere levensdomeinen.

Ilona: Ja, ge kunt daar met alles terecht.

Interviewer: En heb jij het gevoel dat het OCMW voor u meer is dan een dienst die geld heeft?

***Annalies:** Ik vind dat wel, absoluut. Ze hebben mij heel veel informatie gegeven, op weg geholpen, ook mijn verhaal laten vertellen en me daarin gesteund. Dus ik vind het wel meer dan juist een bank, hoor. Ze doen echt hun best om alles zo goed mogelijk te regelen, om vragen te beantwoorden, om me daarin te steunen. [...] Bij het OCMW kan ik terecht met al mijn vragen. En zelf, allé, mijn ex pakt nu wel al de schulden over, maar als ik daarmee zit hebben ze een schuldbemiddelingsdienst en al ook.*

Belangrijk is dus voor de jongere dat het OCMW openstaat voor eventuele andere vragen, los van het feit of daar dan gebruik van wordt gemaakt of niet. Ook het feit dat het OCMW een plaats vormt waar er over mogelijke achterliggende problemen gepraat kan worden, waar er naar de jongere wordt geluisterd, wordt sterk gewaardeerd. Daarbij is niet steeds een directe aanpak of oplossing prioritair, maar wel het feit dat iemand aandacht en begrip toont. Sarah en Leen getuigen hierover:

***Interviewer:** Het OCMW, zie jij dat als een dienst die u een inkomen geeft, of kan je daar ook voor andere dingen terecht?*

***Sarah:** Ik vind niet dat dat alleen op financieel gebied zo is; ik vind ook van ja ... als ik wil praten met iemand, dan weet ik dat ik naar het OCMW kan gaan, die zal tijd maken of ik maak gewoon een afspraak. Het is niet zo dat het alleen op financieel gebied is.*

***Interviewer:** En kan je bij het OCMW ook voor andere dingen terecht dan voor uw bestaansminimum?*

***Leen:** Om mijn hartje te luchten. Jaja, ik ga er regelmatig eens langs, gewoon om te zeggen hoe dat het gaat en zo.*

Deze groep van jongeren die het OCMW ziet als een dienst die instaat voor meer dan alleen maar 'centen en papieren' en die de maatschappelijk werkers als een toetssteen beschouwen bij vragen of problemen, concluderen dan ook dat het OCMW voor hen een belangrijke ruggensteun biedt. Jongeren appreciëren dus het luisterend oor van de maatschappelijk werker. Het stelt hen gerust dat ze ergens terechtkunnen met hun problemen, ook al wordt er geen directe oplossing geboden.

5.4. DE HULPVERLENING BINNEN HET DOMEIN VAN ARBEID

We zien gedurende de voorbije 10 jaar in het federale beleidsdiscours een toenevende aandacht voor de uitstroom van bestaansminimumgerechtigden door hen te activeren en te begeleiden naar de arbeidsmarkt. Gedurende de vorige federale regering bereikte deze evolutie haar hoogtepunt in het Lenteprogramma (2000) en de nieuwe leefloonwet (2002). In dit deel komen achtereenvolgens het Geïndividualiseerd Project voor Sociale Integratie, het principe van de werkbereidheid, de arbeidsbegeleiding en de sociale tewerkstelling aan bod.

5.4.1. Het Geïndividualiseerd Project voor Sociale Integratie

Doordat een toenemende groep jongeren een beroep deed op het bestaansminimum, voerde de wet van 12 januari 1993 'houdende een urgentieprogramma voor een meer solidaire samenleving' het geïndividualiseerd project voor sociale integratie in. Deze maatregel had tot doel enerzijds met een meer maatgerichte hulpverlening de integratiekansen van de jonge bestaansminimumgerechtigden te verhogen en anderzijds ook de jongeren op een actieve wijze te laten meewerken aan hun integratie. De wetgever wilde als het ware vermijden dat jongeren zich zouden nestelen in het bestaansminimum. Het contract, dat in overleg tussen de jongere en de maatschappelijk werker vorm krijgt, bepaalt de modaliteiten van een geleidelijke integratie en van een eventuele opleiding en tewerkstelling. Voor gerechtigden jonger dan 25 jaar is het afsluiten en naleven van dit contract in principe verplicht en geldt de ondertekening ervan als bewijs van de werkbereidheid. Bij niet-naleving van het contract kan het bestaansminimum voor één maand worden geschorst en in geval van herhaling binnen het jaar, voor een periode van drie maanden. Deze maatregel had dus tot doel met een meer 'maatgerichte' hulpverlening de integratiekansen van de jonge bestaansminimumgerechtigden te verhogen, maar bracht tegelijkertijd ook verplichtingen mee voor de rechthebbenden. De uitvoering van deze integratiecontracten vormde al meermaals het onderwerp van onderzoek (Wauters, 1994; VVSG, 1996; Koning Boudewijntichting, 1996; Hermans et al, 1999). Deze studies brachten de volgende problemen aan het licht: onvoldoende individualisering naar de noden van de jongere, onvoldoende omschrijving van de wederzijdse rechten en plichten, een gebrek aan integratievoorzieningen, onvoldoende motivatie bij de cliënten en een gebrek aan tijd en personeel.

Al snel blijkt dat het sociaal integratiecontract bij de jongeren weinig bekendheid genoot. Hoewel een integratiecontract wettelijk verplicht is voor elke jonge bestaansminimumgerechtigden, antwoordt tweederde van de respondenten 'neen' of 'ik weet het niet' op de vraag of ze ooit een integratiecontract ondertekenden (10). Bij de jongeren die wel een integratiecontract hebben ondertekend, valt op dat zij amper weten wat er in het contract staat en wat de bedoeling ervan is. Onderstaande interviewfragmenten verduidelijken deze vaststelling.

Interviewer: *En wat stond er daar dan juist in dat contract?*

Hans: *Dat ik het niet weet. Ik wist dat ik het moest ondertekenen, maar ... Nee, ik heb dat getekend, dat was zo van: handtekening en gedaan.*

Jonas: *Ja, dus eigenlijk was ge dat toch sowieso verplicht, dus ja, veel vragen stelde ik mij daar sowieso niet over wat daar in stond. [...] Ik wist dat dat toch getekend moest worden, dus ja, ik maakte dan dat dat zo rap mogelijk getekend was.*

(10) Bij een vergelijking van deze resultaten inzake het gebruik van het contract met de resultaten uit de VIONA-databestand bleken relatief grote verschillen op te duiken. Niet alle jongeren die stelden een contract te hebben afgesloten, waren afkomstig uit OCMW's die in eerder onderzoek zeiden deze activeringsmaatregel te gebruiken, en omgekeerd.

In de mate dat de jongeren op de hoogte zijn van de inhoud van deze activeringsmaatregel, beschouwen zij dit opstellen van een dergelijk contract enerzijds als een nutteloos instrument zonder meerwaarde, en anderzijds als een bedreiging.

Interviewer: En wat stond in dat contract?

Joke: Dat was een middel om uw achteraf te pakken, ze pakken u waar dat ge eigenlijk bij staat.

Interviewer: En zijn ze daar nog op teruggekeerd?

Joke: Ik heb constant zulke contracten moeten tekenen. Dus als ze u oproepen van het OCMW, moet ge dat doen, ze zetten het er bij. Ge moet daar naar toe gaan, want anders verliest ge uw bestaansminimum. Dus zo'n contract dat is niet voor uw goed, dat is eigenlijk om te kunnen zeggen van: 'gij hebt een fout begaan, dus ge moet er maar voor gestraft worden.'

Geen enkele bevroegde jongere ziet het als een instrument om de wederzijdse rechten en plichten te bepalen. Bovendien klagen ze over het gebrek aan inspraak bij het opstellen van het contract.

5.4.2. Het principe van de werkbereidheid

Het principe van de werkbereidheid staat ingeschreven sinds 1974 in de Wet op het Bestaansminimum. Voor de jongeren is de ondertekening van het sociaal integratiecontract het bewijs van de werkbereidheid. In het vorige deel bleek echter dat dit contract weinig of niet wordt toegepast. Dit impliceert echter niet dat de werkbereidheid van de jongere niet geëvalueerd wordt. Slechts een klein aantal jongeren moet hun bewerkbereidheid niet aantonen omwille van billijkheids- of gezondheidsredenen. Het OCMW formuleert naar deze jongeren geen verwachtingen omwille van jonge kinderen, drugsverslaving of ernstige psychische problemen. Bij de anderen speelt die werkbereidheid een belangrijke rol in hun relatie met de maatschappelijk werker.

38 van de 51 bevroegde jongeren vinden het in principe vanzelfsprekend dat van hen wordt verwacht dat zij pogingen ondernemen om werk te vinden. Zij beklemtonen in de relatie met het OCMW dus ook hun eigen verantwoordelijkheid. Ze geven aan dat ze het niet normaal zouden vinden dat ze zomaar, zonder enige andere verwachting of tegenprestatie, geld zouden krijgen.

Sarah: Ik vind, ge krijgt dan de kans om bestaansminimum te krijgen, dan vind ik wel dat ge daar iets moet voor doen. Ik vind niet dat ge zomaar iets moet krijgen.

Steve: Nee, ik heb liever dat ze zeggen 'doe dat en doe dat.' Dat ze bezig zijn met je. Liever dan dat ze zeggen: 'hier je hebt 21000 frank, maar blijf maar in je zetel.'

5.4.3. Arbeidsbegeleiding

Naast het formuleren van het principe van de werkbereidheid kan het OCMW de jongere ook concrete hulpmiddelen aanreiken om een job te vinden op de arbeidsmarkt. Deze vorm van begeleiding bestaat hoofdzakelijk uit het voorzien van informatie (onder meer vacatures) en/of het aanbieden van tewerkstelling en/of opleidingen. Wat onze onderzoeksgroep betreft, heeft bijna drievierde van de bevroegde jongeren door het OCMW een dergelijke vorm van begeleiding ontvangen. Bij het merendeel van de jongeren gaat het om een sociale tewerkstelling op basis van 'artikel 60 van de OCMW-wet' (zie verder).

De jongeren uiten op drie manieren kritiek op de arbeidsbegeleiding door het OCMW. Ten eerste is het aanbod van een sociale tewerkstelling, een opleiding of informatie erg dwingend. Indien de jongere dit aanbod weigert, kan het OCMW hem/haar als niet-werkbereid beschouwen en hangt hun een schorsing boven het hoofd van de jongere. Het onderstaande voorbeeld van Sybiel wijst op een sanctionerende vorm van begeleiding. De jongere wordt verwacht te beantwoorden aan de verwachtingen, die vanuit het OCMW worden gesteld. De jongeren vragen derhalve meer inspraak en overleg over het aanbod dat het OCMW doet.

Sybiel: Dan heeft het OCMW mij opgeroepen voor de poetsdienst, om daar te gaan werken.

Interviewer: Zij vroegen niet eerst wat je wilde doen?

Sybiel: Nee, het was dat en dan werd ik opgeroepen en die zei 'verplicht, ge moogt dat ook niet weigeren, dan trekken ze uw steun af.' Ik geloof dat ik daar een papier van heb. Hier, "het OCMW is reeds werkzaam in lokale werkwinkel. Ten eerste zouden wij u willen uitnodigen voor een gesprek aangaande uw tewerkstelling op maandag 25 maart 2001 om 14.00 in de lokalen van de werkwinkel. Indien, in geval u niet ingaat op deze uitnodiging kan dit gevolgen hebben voor uw uitkering."

Ten tweede bekritisieren zij het dreigen met een schorsing als middel om hen te dwingen stappen te ondernemen naar de arbeidsmarkt. Volgens hen werken deze dreigementen nefast. Yves en Lies getuigen hierover:

Yves: Dat was eigenlijk constant... dat was dreigen eigenlijk met mijn bestaansminimum af te pakken.

Lies: Maar ze dreigden iedere keer van: 'Lies, als ge gauw geen werk hebt... Lies, als je gauw geen werk hebt...'

Misnoegen over de arbeidsbegeleiding komt ten derde voor, wanneer zij oordelen dat (in hun ogen) te weinig rekening wordt gehouden met hun mogelijkheden én hun beperkingen. Dit is vooral het geval bij jonge alleenstaande moeders die stellen dat het OCMW onvoldoende rekening houdt met de zorg voor hun kinderen. 7 van

de 8 alleenstaande moeders in onze steekproef willen derhalve niet beschikbaar zijn voor werk. Hetzelfde geldt voor een aantal jongeren dat als gevolg van psychische, huisvestings- of drugsproblemen niet de moed vond om werk te zoeken.

Yves: Ja, dat was zo, ze drukten er heel sterk op van: 'ge moet werk zoeken of ge zijt je bestaansminimum kwijt', maar de periode in Assegem, amaa, dat zag ik niet echt, dat was... ik had echt niet de moed om achter werk te zoeken. Ik zat volledig verdoofd onder de dope en al.

Behalve deze kritiek zijn er in onze steekproef ook vijf jongeren die getuigen van een participatieve arbeidsbegeleiding. Een dergelijke benadering vertrekt van het principe dat de begeleiding een wederzijds beïnvloedingsproces is tussen de hulpvrager en de maatschappelijk werker. Hierbij wordt de jongere beschouwd als een volwaardige partner die inspraak heeft over het te volgen traject richting werk.

Dennis: Met Katrijn moet ik dus alle weken een afspraak maken en die heeft mij brieven en dan moet ik daar naar bellen. [...]Eerst moet gij zelf wat zoeken en zo. Als die daarachter zien dat ge te lang thuis blijft zitten, dan grijpen die in. Dan vraagt ze wat het probleem is, en dan helpen ze je en dan zien ze waar dat de fouten zitten enzo.

Interviewer: En als je dan wel een afspraak met haar hebt gemaakt, wat gebeurt daar dan?

Dennis: Dan is dat op haar computer, de VDAB azo, al die vacatures, die laat dat zien, ze print die uit en zo, en ze vraagt dan aan mij van: 'staat u dat aan?' en zo.

Interviewer: En vraagt ze ook wat je wilt doen?

Dennis: Jaja, dat vraagt ze wel. Aja, want ze leest het allemaal voor en vraagt dan 'en staat het u aan?' Ze overloopt ook wat dat ge de week ervoor gedaan hebt. Ge moet dan ook uw papieren terug mee brengen, die jobaanbiedingen dat ge krijgt van haar, waar ge naar toe moet bellen, of naar toe gaan. Ge moet dat dan op dat blad schrijven wat dat ge voor die job gedaan hebt, dus ge krijgt dan misschien een blad of vier, vijf mee.

Het gaat hierbij dus om een wisselwerking tussen de jongere en de maatschappelijk werker of trajectbegeleider. De jongere wordt aangemoedigd om zelf verder te solliciteren en krijgt daarbij de nodige ondersteuning en informatie vanuit het OCMW. Ook wordt niet direct gestreefd naar één bepaalde vorm van begeleiding (bijvoorbeeld tewerkstelling als in artikel 60), maar worden alle mogelijkheden in rekening gebracht. In die zin is hier sprake van arbeidstrajectbegeleiding waar in gezamenlijk overleg met de jongere wordt gezocht naar de beste oplossing om een (re)integratie op de arbeidsmarkt tot stand te brengen. Wanneer de kenmerken van de jongeren die een dergelijke geïndividualiseerde vorm van arbeidsbegeleiding krijgen, onder de loep worden genomen, dan valt op dat het daarbij gaat om jongeren die reeds een relatief stabiele tewerkstellingsperiode achter de rug hebben en/of een zeker scolair kapitaal hebben opgebouwd (met name een diploma hebben behaald in het middelbaar onderwijs).

5.4.4. De sociale tewerkstelling

De mogelijkheid om via het OCMW op basis van artikel 60 §7 van de OCMW-wet te worden tewerkgesteld is algemeen bekend bij de bevraagde jongeren. Bijna de helft van de bevraagde jongeren heeft ervaring met een dergelijke tewerkstelling en voor een drietal jongeren bestaat er op het moment van het interview een grote waarschijnlijkheid dat zij op relatief korte termijn via het OCMW zullen worden tewerkgesteld. De initiële doelstelling van deze maatregel, het opbouwen van socialezekerheidsrechten, werd in 1999 verruimd tot het bieden van werkervaring. Mede door de impulsen van het Lenteprogramma (2000) is het aantal sociaaltewerkgestelden aanzienlijk toegenomen in de periode tussen 2000 en 2002 (tabel 2). Uit onze analyse blijken zowel de troeven als de risico's van deze maatregel.

TABEL 2: HET AANTAL SOCIAALTEWERKGSTELDEN IN BELGIE TUSSEN 1999 EN 2002

	01.99	01.00	01.01	01.02	05.02
Art. 60 §7	4 495	4 780	6 304	7 791	8 365

Bron: Vande Lanotte (2002).

a) Positieve gevolgen van de sociale tewerkstelling

Alle 22 sociaaltewerkgestelden zijn tevreden dat ze kunnen beginnen werken via het OCMW. Ze beschouwden dit als een belangrijke positieve stap, die hen – vaak na een reeks van mislukkingen op vlak van tewerkstelling en/of andere levensdomeinen – het gevoel geeft terug wat grip te krijgen op hun eigen leven. We kunnen drie redenen van tevredenheid onderscheiden: een hoger inkomen, een hoger zelfwaardegevoel en het verwerven van rechten op de sociale zekerheid. Ten eerste opent de toename van het persoonlijk inkomen voor hen nieuwe mogelijkheden, zoals Mark hierover getuigt.

Mark: Omdat ik hier werkte, verdiende ik 39.000 frank. Dus tussen 22.000 en 39.000 is er wel een groot verschil, je krijgt veel meer als werkend. Ge krijgt wel het geld nog van hier, maar het is niet meer, niet echt als bestaansminimum, het is als werkende.

Een sociale tewerkstelling creëert ten tweede een gevoel van er terug bij te horen, van terug gewaardeerd te worden in de maatschappij. Hoewel deze jongeren nog een – zij het 'geactiveerd' – bestaansminimum ontvangen gedurende de periode van sociale tewerkstelling en dus in principe nog afhankelijk zijn van het OCMW, voelen zij zich bevrijd van het juk van dit centrum. Door zelf te werken voelt de jongere zich minder afhankelijk van het OCMW, minder 'OCMW-cliënt'. Ten derde wordt de verwerving van een werkloosheidsuitkering op het einde van de tijdelijke tewerkstelling ook door bijna elke jongere aangehaald als een reden van hun tevredenheid.

Stijn: Nu werk ik mij in regel gedurende een jaar en achter dat jaar, kan ik van mijn dop genieten. Ik was echt content toen dat ik dat hoorde, dus nu eerst mij in regel werken en achter dat jaar zien we nog.

De verwerving van het recht op een werkloosheidsuitkering na afloop van de sociale tewerkstelling geeft de jongeren een gevoel van zekerheid. Bovendien is de werkloosheidsuitkering iets hoger dan het bestaansminimum, aldus de bevroegde jongeren. Naast de integratie in de sociale zekerheid, is het ook belangrijk na te gaan wat de verwachtingen van de betrokkenen op lange termijn zijn, op het vlak van integratie in de arbeidsmarkt. Uit ons onderzoek blijkt dat slechts één jongere verwijst naar de mogelijke verbetering van de tewerkstellingskansen na het einde van de tewerkstellingsperiode. Er mag dan al vanuit het beleid sprake zijn van een doelverschuiving van inkomenswaarborg naar werkervaring, voor de betrokkenen zelf blijkt dit niet prioritair te zijn.

b) Knelpunten van de sociale tewerkstelling

De belangrijkste punten van kritiek betreffen de aard van het werk en de mate van keuzevrijheid. Betreffende de aard van het werk blijkt uit tabel 3 dat het vooral om laaggeschoolde arbeid gaat. Meer dan de helft van de vrouwen wordt als poetsvrouw tewerkgesteld. Dit heeft te maken met het feit dat de meerderheid van de cliënten laag geschoold is en als er werkervaring is, men deze meestal uit eenvoudige jobs heeft. Verder is er een belangrijke minderheid die in de keuken helpt. Bij de mannen is er meer variatie in het werk. Meestal wordt deze tewerkstelling in de eigen diensten van het OCMW gerealiseerd (voornamelijk binnen de OCMW-rusthuizen).

TABEL 3: INHOUD VAN DE SOCIALE TEWERKSTELLING NAAR GESLACHT

	Vrouw	Man
Poetsen	5	-
Keukenhulp	3	3
Allerlei karweiwerk	-	5
Verven	1	-
Renovatie	-	2
Kringloopwinkel	-	3
Totaal	9	13

Alhoewel de jongeren tevreden zijn over het tewerkstellingsaanbod van het OCMW, is een aantal (voornamelijk mannelijke) respondenten niet te spreken over de inhoud van de jobs.

Stijn: *Ik vind het eigenlijk een echt ondankbare job, die vaatwas en allé ja, ik vind het echt ondankbaar. [...] Ja, ik weet niet, 't is iets minderwaardigs.*

Peter: *'t Is stom werk dat ik doe: je steekt kleren in een zak, je doet de zak toe en je legt hem op een hoop. Allé, dan werk ik liever niet.*

Sommige jongeren betichten het OCMW er dan ook van dat zij via een dergelijke tewerkstelling enkel en alleen trachten te voorzien in hun eigen behoefte aan goedkope werkkrachten. En wanneer aan de effectieve tewerkstelling een 'onbetaalde' proefperiode voorafgaat, klinkt hun kritiek logischerwijze nog luider.

Stefaan: *Dus je hebt hier artikel 60's, maar je hebt hier massa's diensten, sportdienst, groendienst, je hebt er massa's, ik geloof dat je tussen 60 dingen kunt kiezen. En om de drie maanden zijn er sollicitaties, dus om de drie maanden zijn er nieuwe mensen... en iedere keer komen er massa's bij, dus pak nu om de drie maanden dat er, pak minimum 60 mensen zijn die dus moeten stage doen, die een maand werken voor niet. Maar om de drie maanden zijn er nieuwe sollicitaties, dus hoeveel mensen werken er hier niet voor niks, voor het heel jaar door. Dat is gewoon om hun zakken te vullen, 't is al.*

Behalve de inhoud van het werk bekritisieren de jongeren ook de beperkte keuzevrijheid van job. Bij het merendeel van de sociaaltewerkgestelden stellen we vast dat er weinig rekening wordt gehouden met hun eigen wensen en interesses en dat zij het aanbod van het OCMW moeten aanvaarden. Slechts een viertal jongeren (uit verschillende OCMW's) kon kiezen uit meerdere jobs.

Het risico bestaat dus dat het OCMW haar aanbod van een sociale tewerkstelling als de enige norm beschouwt. Hiermee dreigt het voorbij te gaan aan de inspanningen van de jongeren zelf om buiten dit aanbod op zoek te gaan naar een job. Dit komt duidelijk naar voren wanneer we luisteren naar de verhalen van de jonge bestaansminimumgerechtigden. We stellen vast dat bij de meeste jongeren die een sociale tewerkstellingsplaats kregen aangeboden, andere jobs of begeleiding naar een andere arbeidsplaats nauwelijks ter sprake kwam. De bemiddeling naar de arbeidsmarkt wordt hier dus van meet af aan uitsluitend gericht op een sociale tewerkstelling.

c) De begeleiding tijdens de sociale tewerkstelling

Aangezien de federale overheid de sociale tewerkstelling meer en meer beschouwt als een opstap naar een job op de reguliere arbeidsmarkt, betreft de volgende vraag de effecten van de sociale tewerkstelling op langere termijn. Aangezien we slechts vijf jongeren hebben bereikt die hun sociale tewerkstelling hebben afgewerkt, kunnen we hierover weinig uitspraken doen. Betreffende de begeleiding tijdens de sociale tewerkstelling stellen we wel vast dat bij de meeste jongeren de arbeidsbegeleiding nog vóór het einde van de OCMW-hulpverlening eindigt. Hiermee bedoelen we dat de jongeren, eenmaal zij tewerkgesteld worden in het kader van artikel 60,

weinig begeleiding krijgen om een latere toeleiding naar de reguliere arbeidsmarkt te bevorderen. De individuele contacten met de maatschappelijk werker en/of trajectbegeleider gedurende de sociale tewerkstelling zijn in vele gevallen nihil.

Interviewer: En hebt u nu veel contact met je maatschappelijk assistent?

Frederick: Nee, nooit. Ik zie die eigenlijk nooit. Ik zag die af en toe, toen dat ik in het onderhoud zat, want toen zat ik ook in het kasteel zelf. Het kasteel dat is waar dat het OCMW zelf zit en de derde verdieping dat is volledig het bureau, dus de financiële dienst, de sociale dienst, de secretaris, de secretaresse, en dan ook de raadszaal, dat is allemaal boven. En de tweede verdieping en de eerste verdieping, dat is ook de ingang van het rustoord, dus dat hangt aan elkaar. Dus toen zag ik haar nog af en toe, maar nu zie ik haar helemaal niet meer, alleen toen dat ze bij mij kwam voor dit hier, voor dat interview. En toen zei ik in mijn eigen 'ah, leeft gij nog'.

Het OCMW zou een belangrijke taak kunnen vervullen in het stimuleren tot het zoeken naar een andere job en het actief solliciteren tijdens de sociale tewerkstelling om de jongere op die manier voor te bereiden op het vinden van een nieuwe job. Uit onze data blijkt dat dit slechts bij één jongere aan bod was gekomen tijdens gesprekken met de maatschappelijk werker. Ook vanuit de jongeren zelf zien we dat er maar weinig uitgekeken wordt naar een andere job tijdens de sociale tewerkstelling, alhoewel zij allen op de hoogte zijn van de tijdelijkheid van deze tewerkstelling. De meesten nemen hier een berustende houding aan en zijn pas van plan om ander werk te gaan zoeken op het moment dat de tewerkstellingsperiode binnen het OCMW ten einde loopt. Door het ontbreken van een individuele omkadering gedurende de sociale tewerkstelling, valt tevens de mogelijke begeleiding naar de reguliere arbeidsmarktkanalen zoals de VDAB weg. Eerder bleek al dat de jongeren vooraleer zij naar het OCMW stappen, weinig of geen contact hebben met de VDAB. Indien de jongeren dan ook tijdens de periode van bijstandsafhankelijkheid/sociale tewerkstelling niet in contact worden gebracht met deze dienst, is de kans groot dat zij opnieuw niet de weg vinden naar de VDAB. De doorstroming van de OCMW-cliënten naar de VDAB - die zich in principe richt tot alle werkzoekenden, onafhankelijk van hun uitkeringspositie - blijkt dus weinig succesvol te verlopen.

d) Besluit omtrent de sociale tewerkstelling

Alle jongeren die in het kader van artikel 60 §7 tewerkgesteld werden, zijn relatief tevreden met de job en beschouwen dit als een belangrijke positieve stap, die hun - vaak na een reeks van mislukkingen op het vlak van tewerkstelling en/of andere levensdomeinen - het gevoel geeft terug grip te krijgen op hun leven. Bovendien verwerven ze na de job het recht op een werkloosheidsuitkering. De vraag is evenwel in hoeverre deze sociale tewerkstelling effectief bijdraagt tot een vergroting van de toekomstige tewerkstellingskansen en het vinden van een job op de reguliere arbeidsmarkt. Hiervoor zijn drie elementen noodzakelijk: ten eerste een duidelijke screening van de arbeidsmogelijkheden van de jongere, vervolgens een omkadering tijdens de

sociale tewerkstelling gericht op een job op de reguliere arbeidsmarkt en ten slotte bemiddeling en begeleiding na de sociale tewerkstelling. Een duidelijke screening voorafgaand aan de sociale tewerkstelling is noodzakelijk, omdat artikel 60 een tewerkstelling in een beschermde omgeving is. Daarom zouden enkel diegenen in aanmerking mogen komen die ook werkelijk problemen hebben bij de toetreding tot de reguliere arbeidsmarkt. Uit de interviews constateren we dat het OCMW relatief snel toeleidt naar een sociale tewerkstelling zonder dat andere mogelijkheden worden overwogen. Dit kan tot gevolg hebben dat ook jongeren met voldoende arbeidsmogelijkheden voor de reguliere arbeidsmarkt toch een job binnen een beschermde omgeving krijgen aangeboden. Uit de interviews blijken deze elementen echter te weinig aan bod te komen. Naast een screening is tevens omkadering tijdens en na de sociale tewerkstelling noodzakelijk om ervoor te zorgen dat de jongere niet terechtkomt in de werkloosheidsverzekering maar een nieuwe job vindt.

5.5. DE HULPVERLENINGSRELATIE TUSSEN JONGERE EN MAATSCHAPPELIJK WERKER

In dit deel overstijgen we de concrete inhoud van de hulpverlening en evalueren we de hulpverleningsrelatie tussen de jongere en de maatschappelijk werker op basis van de ervaringen van deze jongeren. In een eerste onderdeel bespreken we de punten van kritiek, die de jongeren op de hulpverleningsrelatie hebben. Het tweede onderdeel zoekt naar de kenmerken van een positieve hulpverleningsrelatie.

5.5.1. Bekritiseerde aspecten van de hulpverleningsrelatie

In navolging van Driessens (1999) worden door de jongeren zes knelpunten van deze relatie hulpverleningsrelatie genoemd: de afstandelijkheid, het bureaucratische karakter, gebrek aan continuïteit, gevoelens van willekeur en ongelijke behandeling en paternalisme. Allereerst wordt de afstandelijkheid binnen de hulpverleningsrelatie door de jongeren bekritiseerd. De jongere voelt weinig betrokkenheid van de maatschappelijk werker bij zijn specifieke problemen. Een veelgehoorde kritiek hierbij is dan ook dat de jongere 'niet kan babbelen' met de maatschappelijk werker. Dat hij niet door hem of haar begrepen wordt Benoit getuigt hierover:

***Benoit:** Zoals over mijn grootmoeder bijvoorbeeld [grootmoeder bij wie hij opgevoed is en die gestorven is], daar hebben wij niet over gepraat.*

***Interviewer:** Nee?*

***Benoit:** Ik heb er wel over gebabbeld, maar er zijn geen oren naar geweest. En daardoor heb ik gezegd van: 'als gij niet naar mij luistert, wat is dan eigenlijk de bedoeling, dan vind ik dat ik hier niet meer ...' (...) Ik heb de verleden keer ook gezegd, we zijn wij precies allemaal nummerkes voor hen, en er liggen ook effectief nummerokes.*

Behalve op de afstandelijkheid wijzen de respondenten op een te bureaucratische afhandeling van hun persoonlijke problemen. In een dergelijke situatie ervaren ze dat de hulpverleners onvoldoende tijd hebben voor hun verhaal en voor een duidelijke uitleg over het verdere verloop van de procedure. Ze hebben het gevoel dat ze van het kastje naar de muur worden gestuurd. Bovendien worden ze geconfronteerd met wachttijden of -lijsten. Deze procedures staan haaks op hun specifieke noden, de hoogdringendheid van hun problemen en hun steeds veranderende levensomstandigheden.

Yves: Ik heb dat al een paar keer voorgehad, dat ze, mijn sociaal assistent niet aanwezig was, dat ze een week verlof had, zonder dat ik dat wist. Dus, ik kom daar toe, achter mijn geld en kreeg dan te horen dat ze afwezig was en het enigste wat dat ge als antwoord krijgt is: 'dat is uw probleem, want uw dossier ligt in haar handen, ge moet wachten totdat ze weer is.' Wij moeten maar wachten, in de plaats van u dan door te sturen, er zijn daar genoeg personen bevoegd om u te helpen.

Ook het gegeven op zich, dat vele jongeren gedurende de hulpverleningsperiode bij het OCMW meermaals moeten veranderen van maatschappelijk werker wordt sterk bekritiseerd. Zeker in het geval de informatieoverdracht van de ene maatschappelijk werker naar de andere niet optimaal verloopt, stelt het probleem zich van een gebrek aan continuïteit in de hulpverlening.

Emma: Euh, dan die vervangster was weg, ik kreeg dan uiteindelijk Baets Annick, of hoe noemt ze, och ik weet het niet hoe ze noemt, of Anja Baele weet ik veel ... Ik kom daar toe in dat bureautje voor een borg aan te vragen, ze pakt zij mijnen dossier, de helft stond niet in mijn dossier, mijn adres, mijn telefoonnummer, dat was gelijk dat ik daar voor de eerste keer weer kwam. Ik moest alles weer heel opnieuw gaan vertellen, 'en is dat al veranderd?' Ze schrijven dat zo op een dossierke en ja, dat is het, voila. En dat is duizend keer, dat ge daar hetzelfde moogt zeggen.

Het opnieuw trachten opbouwen van een vertrouwensband met een andere maatschappelijk werker vergt voor de jongeren zeer veel inspanningen. Het gevaar is dan ook reëel dat de jongere zich deze moeite bespaart en enkel de meest noodzakelijke (en oppervlakkige) informatie doorgeeft, waardoor een meer structurele aanpak van de problemen wordt bemoeilijkt.

Interviewer: Maar heb jij dan al verschillende maatschappelijk assistenten gehad of niet?

Johan: Ja, ewel, vier. En dat is dan vier keer opnieuw gans uw leven vertellen. En fijn is dat echt niet ... wat ga jij daar op zeggen? Dat is allemaal door ... hoe noem je dat? Reorganisatie. En uiteindelijk tegen die vierde en laatste begeleidster dan zegt jij nog het minste van al.

Een vierde punt van kritiek zijn gevoelens van willekeur en ongelijke behandeling. De bevroegde jongeren hebben dit vaak aan den lijve ondervonden. Zo hebben een 12-tal respondenten contacten gehad met verschillende OCMW's, waardoor zij vergelijkingen kunnen maken tussen de maatschappelijk werkers van verschillende centra. De verschillen in de hulpverleningsstijlen die zij aanhalen, hebben volgens deze jongeren voornamelijk te maken met het verschil in hulpverlener. Over het verschil in aanpak van de hulpverleningsinstanties kunnen zij moeilijk uitspraken doen. De invloed van de OCMW-context is in ons onderzoek dus moeilijk vast te stellen. Maar des te meer komt tijdens de gesprekken met de respondenten, het verschil in hulpverlening tussen de maatschappelijk werkers sterk naar voren. Iets meer dan de helft van de bevroegde jongeren wordt namelijk – als gevolg van personeelwissels of als gevolg van een verandering van woonplaats binnen eenzelfde stad – één of meerdere keren toegewezen aan een andere maatschappelijk werker van eenzelfde OCMW. Dus zelfs wanneer de OCMW-context constant blijft, blijven de verschillen tussen de hulpverleners groot. De jongeren zijn zich er terdege van bewust en hebben het gevoel dat de resultaten van het hulpverleningsproces zo sterk afhankelijk zijn van de persoon van de maatschappelijk werker. Johan is er één van:

***Johan:** Dat is allemaal te zien van tot persoon tot persoon. Als ge dus een een slechte begeleidster krijgt, dan kan je dik in de nesten raken. En als gij een begeleidster hebt, gelijk als van de van mijn maat, die gemotiveerd is om de mensen te helpen, heb jij chance.*

Niet alleen willekeur in de behandeling, maar ook een ongelijke behandeling vormt een punt van kritiek. De maatschappelijk werker wordt verweten andere cliënten voor te trekken en beter te helpen. Daarbij kan het zowel gaan om een ervaring van achterstelling ten aanzien van andere individuen, als ten aanzien van een bepaalde groep van OCMW-clieënten. Wat dit laatste betreft, gaat het in hoofdzaak over allochtonen, tegenover wie de meeste jongeren uiterst negatief staan. Alhoewel dit onderwerp niet was voorzien, brengt eenderde van de jongeren dit zelf tijdens het interview ter sprake. Het gaat daarbij om scherpe commentaren over het voortrekken van allochtonen, zoals bijvoorbeeld bij Joke:

***Joke:** En eigenlijk deze wijk, ze hebben hier vreemden beginnen inzetten, en het is om zeep. Elk appartement dat hier vrij komt is voor vreemden en gij wordt opzij geschoven als Belg, gij moet vijf jaar op de wachtlijst staan en gij moet er blijven op staan tot dat die vijf jaar om zijn, en dan krijgde gij maar een appartement. [...] Ik durf wedden dat die assistenten nooit hun mond tegen een vreemde zal opzetten, nooit niet. Daar knielen ze voor.*

Gebrek aan inspraak in het verloop van het hulpverleningsproces en te weinig betrokkenheid bij de bepaling van het hulpverleningsaanbod of in het uittekenen van oplossingsstrategieën zijn het vierde punt van kritiek van de jongeren. Dit leidt

tot een gebrekkig 'deel-hebben' in het hulpverleningsproces. Beslissingen worden boven het hoofd van de jongeren getroffen (=paternalisme). Dixit Annelies:

Annelies: Ze had dan gezegd 'ja, dat is in orde, je moet eerst een huis zoeken en dan komt dat voor het comité', ik zeg 'prima'. Op het moment dat de goedkeuring er was, kreeg ik pas te horen dat ik het moest terugbetalen. Dat was het eerste dat ik ervan hoorde.

Interviewer: Dus die borg moest je terugbetalen?

Annelies: Ja, dat moet ik ook in schijven terug betalen, die waarborg, ik versta dat, dat gaat daar niet om, maar ik heb dat maar geweten op het laatste moment, zeg dat dan van den eerste keer, dat is toch een belangrijk iets. 'Hier heb je je goedkeuring, dat is in orde en dat is het rekeningnummer voor de terugbetaling.' Ik zeg 'wablief?'

5.5.2. Naar een positieve hulpverleningsrelatie

Dat het ook anders kan, getuigt onderstaande analyse van de kenmerken van een hulpverleningsrelatie die door de jongeren als positief werden ervaren. We toonden al aan dat het overschrijden van de OCMW-drempel bij de jongeren vaak gepaard gaat met gevoelens van schaamte en gêne. Daarom moet aan de jongere verduidelijkt worden dat het bestaansminimum een recht en geen gunst is. Van Regenmortel (1996) spreekt hierbij over de techniek van het 'ontschuldigen', zodat de jongeren de vooroordelen en etiketten die ze zichzelf eigen maakten, kunnen afbreken en aan de opbouw van een positief zelfbeeld kunnen werken.

Annelies: Ze hebben mij dat eigenlijk echt moeten aanpraten dat ik er gewoon recht op heb, omdat ik alleen thuis zit met drie kinderen, dus ik hou dat gevoel nu gewoon vast (...) Ik voelde me echt slecht dat ik moest bedelen, en al. En ik heb dat ook heel duidelijk gezegd, en ook tegen die van de intake-gesprekken en al. Ik zat daar echt heel gestrest. (...) Ja, ze hebben me echt zelf dat gevoel moeten geven van: 'kijk, ...' Wat kan je anders gaan doen? Maar in het begin voelde ik mij daar echt heel slechts over, ik schaamde me daar echt voor.

Een tweede positief kenmerk is de mate van betrokkenheid en nabijheid van de maatschappelijk werker. In een dergelijke relatie toont de hulpverlener zich als een 'gewone, vriendelijke mens'. Hij neemt ten dele afstand van zijn functionele identiteit om naast de jongere te gaan staan. Vanuit deze positie kan hij openstaan voor de specifieke leefwereld en ervaringen van de jongere en naar hem of haar luisteren. De maatschappelijk werker laat voldoende tijd en ruimte voor het verhaal, de ervaringen en de vragen van de jongere. Deze houding van de maatschappelijk werker vergemakkelijkt bovendien de opbouw van een vertrouwensrelatie.

Een derde kenmerk is de mate van een emancipatorische houding van de maatschappelijk werker, waarbij de hulpvrager kansen tot inzicht, inspraak en participatie krijgt. Door een actieve betrokkenheid van de jongere wordt een besef van invloed gecreëerd, wat fundamenteel is om de gevoelens van machteloosheid te verminderen. Deze participatie kent verschillende gradaties: meeweten, meedenken, meepraten, meebeslissen (Van Regenmortel, 1996). Meeweten betekent dat de jongere ingelicht wordt over de stand van zaken van zijn dossier. Bart waardeert dit erg:

Bart: *Hier, mijn assistent doet het wel goed. Hij toont wat dat hij stort, naar wat voor een deurwaarder en hoeveel dat hij stort.*

Interviewer: *Dus je weet echt wel wat er met je geld gebeurt?*

Bart: *Ja, van hem wel.*

Bij het meedenken wordt de jongere betrokken bij bijvoorbeeld mogelijke sporen die kunnen gevolgd worden om tot een integratie op de arbeidsmarkt te komen, en de manier waarop dit het beste zou gebeuren. Meepraten betekent dat de jongere de kans krijgt om zijn ideeën weer te geven in dialoog met de maatschappelijk werker.

Bert: *We kunnen wij goed klappen, over alles en nog wat, over mijn studies dat ik dan deed, dikwijls een keer raad geven, gij mocht ook altijd uw eigen gedacht zeggen, 'k zal 't zo zeggen.*

Meebeslissen ten slotte gaat nog verder en houdt in dat de cliënt zelf zijn prioriteiten bepaalt en zelf beslissingen treft over het hulpverleningstraject. Hiervan getuigt Jonas:

Jonas: *Dus ik heb dan een maand of drie viervijfden gedaan als artikel 60. Toen ze zagen dat dat heel goed ging, had ik gezegd van 'geef me dan maar nu fulltime'.*

Interviewer: *Ha ja, je mocht dus zelf beslissen in het begin of je full-time ging werken of niet.*

Jonas: *Ja, in 't begin mocht ge zelf beslissen van 'wilt ge fulltime of wilt ge viervijfden?'*

6. BELEIDSCONCLUSIES

Dit onderzoek leidt tot een aantal belangrijke beleidsconclusies voor de implementatie van de nieuwe RMI-wet, die de 'jeugdarmoede' wil doorbreken door aan elke jongere binnen de drie maanden een job ofwel een concreet traject naar werk aan te bieden. Deze aandacht voor arbeidsmarktintegratie kan alleen maar toegejuicht worden, want ook bij de jongeren zelf stellen we vast dat het verwerven van een plaats op de arbeidsmarkt als een geïnternaliseerde levensopgave wordt

beschouwd. Ze gaan ervan uit dat ze de overgang naar volwassenheid pas echt maken als zij een job en een arbeidsinkomen verwerven. Door de oorzaken van het beroep op het OCMW in een biografisch perspectief te plaatsen, wordt echter duidelijk dat enkel het aanbieden van een tijdelijke baan niet voor elke bestaansminimumgerechtigde voldoende is. Door de aandacht te vestigen op het proces en de dynamiek die leiden tot de bijstandsafhankelijkheid, komt de meervoudigheid van hun problemen bovendien. Daarbij wordt duidelijk dat de ernst van deze achterliggende problemen binnen de groep jonge steuntrekkers zeer ongelijk is en zich, afhankelijk van de situatie, op één of meerdere diverse levensdomeinen situeert. Bij de uitstippeling van het hulpverleningstraject is het dus belangrijk dat het OCMW met deze realiteit rekening houdt en een ééndimensionale hulpverlening uitsluitend gericht op een integratie op de arbeidsmarkt vermijdt. De kansen op een succesvolle hulpverlening nemen toe wanneer het activering van bijstandsgerechtigden in ruime zin wordt geïnterpreteerd. Dit impliceert dat eerst wordt getracht een positieve evolutie te bewerkstelligen op de andere levensdomeinen dan de arbeidsmarkt. Pas als een veilig platform is gevormd, kan er gewerkt worden aan de toeleiding naar de (reguliere) arbeidsmarkt. Dit kan echter tijd in beslag nemen.

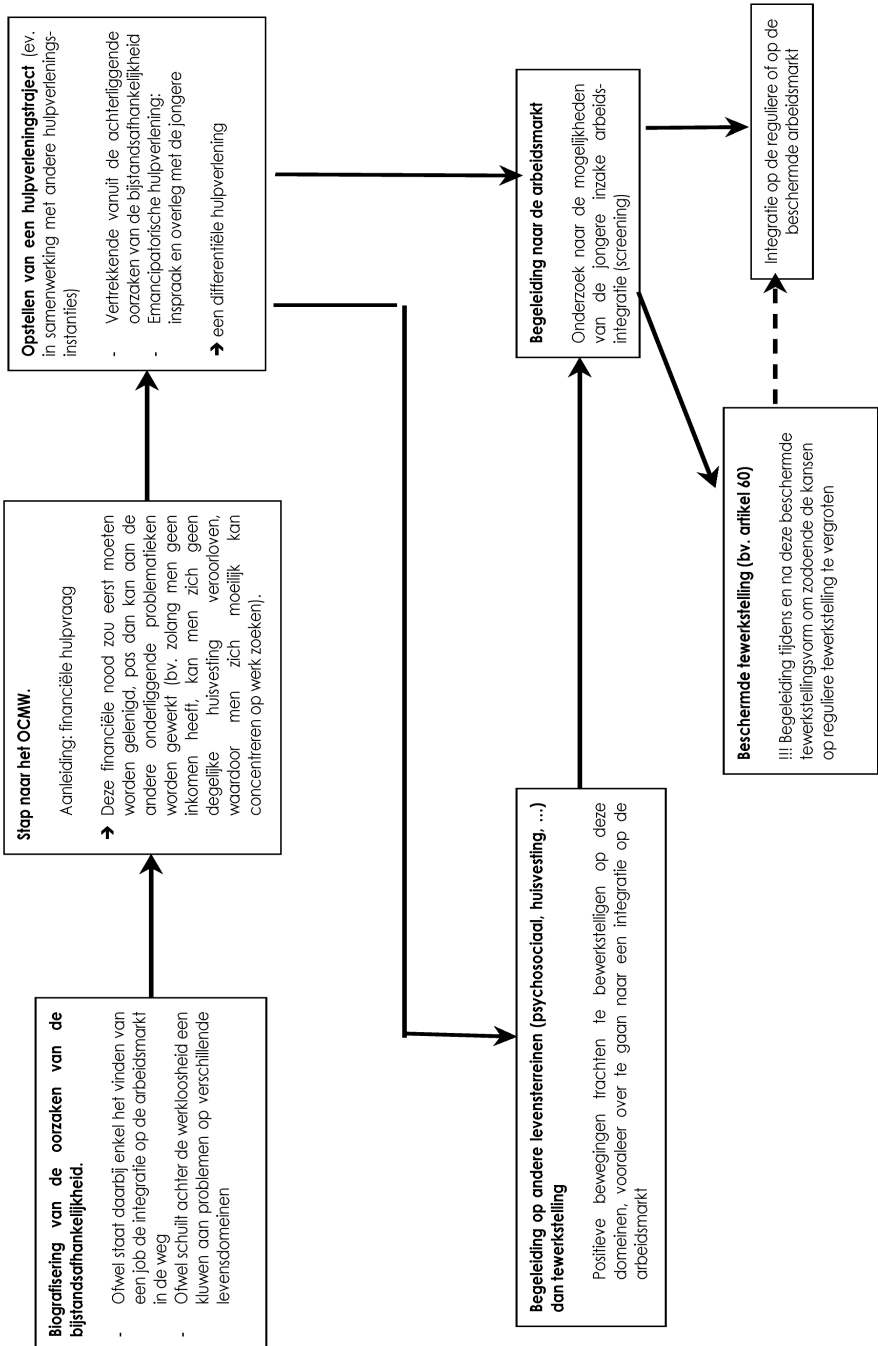
De nieuwe leefloonwet stelt evenwel dat het OCMW binnen de drie maanden moet komen tot een gerichte keuze betreffende een arbeidsovereenkomst of tot een geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie dat binnen een bepaalde periode leidt tot een arbeidsovereenkomst. Hiermee wordt dus een aanzienlijke tijdsdruk op zowel de jongere als op de maatschappelijk werker gelegd en wordt een duidelijke timing vooropgesteld. Anderzijds kan niet worden ontkend dat de leefloonwet een ruime interpretatie van activering toelaat. Zo stelt de memorie van toelichting van de wet dat 'de maatschappelijke en beroepsintegratie van rechthebbenden een wettelijke opdracht wordt van de OCMW's. Elk OCMW zal dit recht moeten verzekeren ofwel met eigen middelen ofwel in samenwerking met andere instellingen voor vorming, onderwijs, begeleiding en arbeidsbemiddeling van werkzoekenden'. De mogelijkheid werd ingebouwd om – wanneer een beroepsintegratie op korte termijn niet realiseerbaar is – een leefloon aan de jongere toe te kennen gekoppeld aan het opstellen van een geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie. Wanneer de OCMW's het geïndividualiseerde project in ruime zin interpreteren, biedt dit de mogelijkheid om de jonge leefloongerechtigden op een geïndividualiseerde wijze ondersteuning te bieden op andere levensdomeinen, zoals psychische problemen, drugs- of huisvestingsproblemen, vooraleer expliciet wordt gewerkt aan een integratie op de arbeidsmarkt. Wordt de begeleiding echter van meet af aan toegespitst op een éenzijdige begeleiding naar de arbeidsmarkt of op een éenzijdig aanbod van een sociale tewerkstelling, dan loopt ze het gevaar te falen. Een dergelijke ruime begeleiding is natuurlijk niet voor iedere jongere die een beroep doet op het OCMW noodzakelijk. Voor sommigen – zij het een minderheid – is enkel het vinden van een job de grote hinderpaal. Voor deze jongeren volstaat ondersteuning en begeleiding vanuit het OCMW naar de reguliere arbeidsmarkt. Voor een oordeel over de mate waarin het kansenkarakter dan wel het risicokarak-

ter van de nieuwe wet op maatschappelijke integratie tijdens de OCMW-hulpverlening ten aanzien van jongeren op de voorgrond zal treden, moeten we wachten op de evaluatie van de huidige praktijk.

Bij de arbeidsbegeleiding is een grondige screening van de capaciteiten van de jongeren uiterst belangrijk om te oordelen of een rechtstreekse toeleiding naar de reguliere arbeidsmarkt dan wel een sociale tewerkstelling als opstap naar een reguliere of beschermde job aangewezen is. Hiermee vermijdt het OCMW dat bestaansminimumgerechtigden sociale tewerkstellingsplaatsen innemen, waarvoor een begeleiding vanuit het OCMW tijdens de zoektocht naar werk op de reguliere arbeidsmarkt zou volstaan. Wanneer blijkt dat een eerder beschermde vorm van tewerkstelling zoals artikel 60§7 aangewezen is, mag de doelstelling op lange termijn, met name integratie binnen het reguliere arbeidscircuit, niet uit het oog verloren worden. Daarvoor is omkadering tijdens en na de tewerkstellingsperiode noodzakelijk. Begeleiding tijdens deze periode kan bestaan uit bijkomende opleiding of training en begeleiding bij de verdere zoektocht op de reguliere arbeidsmarkt. Een belangrijk aspect van deze ondersteuning is de jongere wegwijs te maken binnen de VDAB. Aangezien uit ons onderzoek blijkt dat vele jongeren vóór de bijstandsafhankelijkheid weinig of geen contact met deze instantie hadden, is deze kennismaking met de VDAB des te belangrijker. Hiervoor zijn tussen het OCMW en de VDAB een structurele samenwerking als gelijkwaardige partners op het lokale niveau en een aanpassing van de VDAB-dienstverlening aan de behoeften van de (voormalige) OCMW-cliënten noodzakelijk. Indien een job op de reguliere arbeidsmarkt te hoog gegrepen is, kan het OCMW begeleiden in de richting van de beschermde arbeidsmarkt en de sociale economie. Indien niet aan deze voorwaarden is voldaan, is het gevaar reëel dat het einde van deze tewerkstelling enkel een overgang inhoudt van het statuut van OCMW-cliënt naar het statuut van uitkeringsgerechtigde werkloze. De jongere mag dan wel bevrijd zijn van het OCMW-stigma, zijn actieve participatie in de samenleving is hiermee niet toegenomen. Op dit moment is er maar een beperkte sturing vanuit de federale overheid betreffende de invulling van de sociale tewerkstelling door de OCMW's op het lokale niveau. Dit onderzoek maakt duidelijk dat het gevolg hiervan is dat de sociale tewerkstelling in zijn huidige vorm kan leiden tot een verschuiving van de bijstand naar de werkloosheidsverzekering.

Ten slotte tonen de onderzoeksresultaten aan dat jongeren een emancipatorische invulling van de hulpverleningsrelatie erg positief evalueren. Hiermee bedoelen we een visie op hulpverlening die aan de hulpvrager kansen tot inzicht, dialoog, inspraak en participatie biedt of het nu gaat om begeleiding op het domein van tewerkstelling dan wel op andere domeinen. In dat geval heeft de jongere voldoende inspraak in en wordt hij betrokken bij het uittekenen van het hulpverleningstraject dat leidt tot een integratie in de samenleving en op de arbeidsmarkt. Dit vereist dat tijd wordt vrijgemaakt om naar het verhaal van de jongere te luisteren om zo de achterliggende oorzaken van zijn beroep op het OCMW te achterhalen en om een hulpverleningstraject op maat van de cliënt op te stellen. Dit impliceert ook dat maatschappelijk werkers voldoende gevormd worden binnen deze emancipatorische invulling.

De beleidsconclusies van dit onderzoek kunnen schematisch als volgt voorgesteld worden:

BIBLIOGRAFIE

Bourdieu, P., The forms of capital in Richardson, J. (ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*, New York, Greenwood Press, 1986, pp. 241-258.

Chamberleyne, P., Rustin, M. en Wengraf, T., *Biography and social exclusion in Europe*, Bristol, Policy Press, 2002.

Dehaes, V., Pauwels, K. en Lambrechts, E., *De bijstandspopulatie in Vlaanderen: feiten en reflecties. 1: Het bestaansminimum*, Brussel, CBGS, 2000.

Driessens, K., *Als een vogel met geknipte vleugels: gevoelens van afhankelijkheid in de hulpverlening aan armen*, Antwerpen, UIA, Departement Politieke en Sociale Wetenschappen, 1999.

Hermans, K., Van Hamme, E. en Lammertyn, F., Sociale activering in de Vlaamse OCMW's: een empirische toetsing in *Tijdschrift voor Sociologie*, 1999 (2), pp. 159-173.

Koning Boudewijnstichting, *Evaluatie van aspecten van het Urgentieprogramma in de grote steden*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1996.

Leisering, L. en Leibfried, S., *Time and poverty in Western welfare states. United Germany in perspective*, Cambridge, University Press, 1999.

Murray, C., *Losing ground. American social policy 1950-1980*, New York, Basic Books, 1984.

Vande Lanotte, J., *Lenteprogramma: wie werkt, wint*, Brussel, Kabinet van de Minister van Begroting, Maatschappelijke Integratie en Sociale Economie, 2000.

Vande Lanotte, J., *Persmededeling: 10 000 leefloners geactiveerd: Lenteprogramma wordt versterkt via zomerplan, 23 juli 2002*, Brussel, Ministerie van Maatschappelijke Integratie, 2002.

Van Regenmortel, T., *Maatzorg: een methodiek voor het begeleiden van kansarmen*, HIVA-reeks 16, Acco, Leuven, 1996.

Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten, *Jonge bestaansminimumtrekkers met een OCMW-integratiecontract: onderzoek bij alle OCMW's*, Brussel, VVSG, 1996.

Vranken, J., Geldof, D. en Van Menxel, G., *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 1999*, Leuven, Acco, 1999.

Wauters, E., Zijn de integratiecontracten geïntegreerd? Een onderzoek bij de Vlaamse OCMW's in *OCMW-visies*, 1996 (9), pp. 13-18.

INHOUDSTAFEL

AAN DE RAND VAN DE ACTIEVE WELVAARTSSTAAT. EEN SOCIOBIOGRAFISCH ONDERZOEK NAAR JONGEREN EN OCMW-HULPVERLENING

1. DE BIJSTANDSPOPULATIE IN BELGIE	294
2. ONDERZOEKSVRAGEN	295
3. DATAVERZAMELING EN -ANALYSE	296
4. DE BIOGRAFISERING VAN DE OORZAKEN VAN DE BIJSTANDS-AFHANKELIJKHEID	297
4.1. DE OPVOEDINGSSITUATIE VAN DE JONGERE	298
4.2. DE SCHOOLLOOPBAAN	298
4.3. DE POSITIE VAN DE JONGEREN OP DE ARBEIDSMARKT.	300
4.4. HET BEROEP OP HET BESTAANSMINIMUM ALS RESULTANTE VAN MEERDERE OORZAKEN	303
5. DE ERVARINGEN VAN JONGE BESTAANSMINIMUMGERECHTIGDEN MET DE OCMW-HULPVERLENING	306
5.1. HET OVERSCHRIJDEN VAN DE OCMW-DREMPEL: EEN KWESTIE VAN WIKKEN EN WEGEN	306
5.2. DE FINANCIËLE HULPVRAAG ALS VERTREKPUNT	307
5.3. HET VERRUIMEN VAN DE HULPVRAAG	309
5.4. DE HULPVERLENING BINNEN HET DOMEIN VAN ARBEID	310
5.5. DE HULPVERLENINGSRELATIE TUSSEN JONGERE EN MAATSCHAPPELIJK WERKER . . .	319
6. BELEIDSCONCLUSIES	323
BIBLIOGRAFIE	327